

Karel Čapek

ITALSKÉ LISTY

FEJETONY

ÚVODEM

Nežli jsem vyjel, poslali mi dobří přátelé tlusté svazky o italských dějinách, o starém Římě, o umění vůbec a jiných věcech s důtklivou radou, abych si to vše přečetl. Naneštěstí jsem tak neučinil; následek této nedbalosti je tahle knížka.

Člověk obyčejně dělá něco jiného, než co chce. Nechtěl jsem vůbec cestovat, a zatím jsem jezdil jako blázen, všemi myslitelnými vehikly a po nejvíce pěšky, a když už jsem stál u moře Afrického, chtěl jsem jet i do Afriky; nechtěl jsem napsat nic, a zatím jsem toho napsal celou tuto knížku, a ještě k ní píšu předmluvu, do níž bych chtěl honem zaznamenat vše, nač jsem v následujícím pohříchu zapomněl, například o stavitelství florentském, o různých druzích vína, jakož i rozličných způsobech, kterak se váže réva, zvláště pak o víně orvietském, o Tintoretovi, o předměstích, která jsem ze zvláštního zájmu promětl všude, kdekoliv jsem byl, o chrámech v Paestu, jež zdálky vypadají jako sušárny, ale zblízka jsou dórské, o krásných Římankách, jež rovněž mají dřívky velmi silné a mocné, o slavicích ve Fara Sabině, o zvláštностech oslího křiku, o dveřích Bonannových a Barisanových v Monrealu, o velikém množství jiných věcí a úkazů; nyní však je pozdě vzpomínat.

A tedy putoval jsem nejen beze všech užitečných znalostí, nýbrž i bez plánu;razil jsem si cestu prstem na mapě, často sveden jen pěkným jménem nebo tím, že v dotyčnou stranu jel vlak až v deset ráno, takže jsem nemusel časně vstávat; avšak jelikož podle Hegela se v běhu světa uskutečňuje Absolutní Rozum, vedly mne tyto náhody a rozmary divuplným řízením do všech skoro míst, která se „mají vidět“ v pozeňnané Itálii.

Na tomto světě má se však vidět všechno; vše stojí za vidění, každá ulice a každý člověk, každá věc chudá i slavná. Není ničeho, co by nezasloužilo zájmu a pohledu. Rád jsem brousil končinami, ve kterých bedekr neklade pražádnou * pozoruhodnost, a nelitoval jsem žádného kroku a vlezl jsem, kam se dalo, třeba hodným lidem na chodbu; někdy jsem se díval na památky nejslavnější a někdy jen na děti, na staré babičky, na lidskou bídu a radost, na zvířata nebo lidem do oken. Ale když jsem pak chtěl napsat, co jsem viděl, tu jsem se jaksi ostýchal povídat o věcech tak nepatrných, nebo jsem to dělal z ješitnosti anebo z osobní mánie, – zkrátka koneckonců psal jsem zrovna jen a ponejvíce o všelijakých slavných památkách. A proto nyní kladu úvodem

VÝSTRAHU

všem, kdo budou čísti tuto knížku, aby ji nepovažovali za průvodce, ani za cestopis, aniž za cicerona, nýbrž za cokoliv jiného budou chtít; a aby až sami někde pojedou, spoléhali krom jízdního řádu jen a jen na zvláštní milost, jež doprovází pocestný lid a ukáže mu více, než vůbec je možno napsat a vypravovat.

BENÁTKY

I.

Bude-li to, co následuje, trochu zmatené a nepřehledné, nemohu za to; neboť sám nemám nijak spořádáno to, co jsem viděl. Je toho trochu mnoho; do pořádku to dám až dodatečně, a to tím, že vše zase zapomenou; ale nyní to mohu jakžtakž srovnat jen do dvou přihrádek, pod dvojí úhrnný titul: co se mi líbilo a co se mi nelíbilo.

I. Co se mi nelíbilo? 1. Především Československo, protože jeho pohraniční ouřadové mi sebrali akreditiv na italskou banku a dali mně vlídně na vůli, abych se buď vrátil domů, nebo jel do Itálie bez peněz. Jsem tvrdohlavý člověk; jel jsem nazdarbůh bez akreditivu dál, klna republice, starému Rakousku a tomu oholenému pánovi na hranicích. 2. Dále nelíbila se mi Vídeň, neboť platit dejme tomu za večeři třicet tisíc je matematicky hloupý pocit; ostatně je to mrtvé město a lid jaksi stisněný. 3. Strašná spousta turistů tady v Benátkách. Němci nosí většinou ruksaky nebo lodenové šaty, Angličané fotografické aparáty, Američané se poznají podle ramen a Češi podle toho, že vypadají skoro jako Němci a mluví nápadně hlasitě, snad proto, že je u nás řidší vzduch. 4. San Marco. To není architektura, to je orchestrion; člověk hledá skulinu, kudy by tam hodil šesták, aby celá mašina spustila „Ó Venezia“. Skulinu jsem nenašel, následkem čehož orchestrion nehrál. 5. Novomanželé vůbec bez udání důvodů. 6. Benátčanky, poněvadž to jsou Rusky. Jedna, černá jak ďábel, s ouhořima očima, v tradičním šátku s třepením na loket dlouhým a hřebenem v drdolu, nejčistší benátský typ, na který jsem se zrovna omámil, povídala svému kavalírovi: „Da, da, jasnyj můj;“ a já byl zas o iluzi chudší. – Mohl bych vypočítat nejmíň tucet věcí, které se mi nelíbily, ale spěchám již – okřídlen radostí – k tomu,

II. co se mi líbilo. 1. Nejprve a snad nejvíc spací vůz, krásná mašina na spaní, plná takových pěkných mosazných pák, tlačítek, knoflíků, vypínačů, klik a všelijakých aparátů. Když na to zmáčknete nebo za to zatáhnete, hned se udělá nějaký spací komfort, vynález nebo vymoženost. Celou noc jsem se bavil tím, že jsem na všecko kolem tlačil nebo za to tahal; někdy, například u takových jakýchsi věšáků, bezvýsledně, patrně následkem své neobratnosti. Snad se tím dají dělat rajské sny či co. 2. Italští žandarmové hned od hranic. Chodí vždycky po dvou, mají na šosech vyšitou hořící pumu a na hlavách takové lodi, jako dřív nosívali gymnaziální profesori, jenže posazené napříč. Jsou nadmíru sympatičtí a směšní a pořád mi – nevím proč – připomínají bratry Čapky. 3. Benátské uličky, kde nejsou zrovna kanály nebo paláce. Jsou tak spletité, že doposud nejsou všechny prozkoumány; do některých snad dosud nevkrčila lidská noha. Ty lepší jsou široké celý metr a tak dlouhé, že se do nich vejde kočka i s ocasem. Je to labyrint, ve kterém bloudí dokonce i minulost a nemůže nikudy ven. Já, který se chlubím, že mám instinkt pro směr, jsem včera chodil dvě hodiny dokolečka. Šel jsem z náměstí svatého Marka na Rialto, což je dobrých deset minut; po dvou hodinách jsem se konečně dostal na náměstí svatého Marka. Tedy benátské ulice mi rozhodně připomínají Orient, patrně proto, že jsem nikdy v Orientě nebyl, anebo středověk, asi z téhož důvodu. Ale na Carpacciových obrazech vypadají Benátky nachlup stejně jako dnes, jenomže bez turistů. 4. Náramně příjemné je, že tu není ani jedno auto, ani jeden bicykl, ani jedna drožka nebo vůz nebo líhák, ale zato 5. velmi mnoho koček, víc než holubů svatého Marka, koček ohromných, tajemných a světlookých, jež se z chodeb ironicky dívají na turisty a v noci houkají podivuhodnými alty. 6. Pěkní jsou italští královští námořníci, takoví malí modří kluci, a pěkné jsou válečné lodi, a vůbec lodi: plachetní, parníky, bárky s šafránovými plachtami, šedivé torpédovky s krásnými kanóny, zavalité transportní lodi; každá loď je krásná a zasluží ženské jméno. Proto snad jsem jako chlapec chtěl být námořníkem, a ještě dnes na Lidu jsem sledoval mizející bílou plachtu, která to brala někde na východ, a ty bílé plachty mne lákaly daleko a nekonečně víc než tenhle bílý papír, na němž

beztoho neobjevím novou zemi.

II.

Nechtěl bych mnoho psát o Benátkách; myslím, že je každý zná. Jsou skutečně až rušivě podobné všelikým „souvenirs de Venice“; když jsem poprvé stanul na náměstí svatého Marka, byl jsem úplně zmaten a velmi dlouho jsem se nemohl zbavit tísnivého dojmu, že to není skutečné, že to je takový lunapark, kde se má pořádat benátská noc. Čekal jsem jenom, že začnou vrkat kytáry a gondoliér bude zpívat aspoň jako pan Schütz. Naštěstí gondoliér tajemně mlčel a nakonec mne nekřesťansky obral, mávaje mi před očima jakýmsi tarifem. Nuže, tento muž byl nesporně pravý a neličný.

Zato Canal Grande vás asi zklame. Někteří bájí o skvělosti jeho paláců a jiní o melancholii jejich umírání; já tu našel hlavně jakousi dosti špatnou gotiku, která benátským nobilitům přinesla jen to proslulé „kamenné krajkoví“, jímž oblékali své fasády jako nějakou náprsenkou. Bohužel schází mi smysl pro tuto architektonickou pozamentérii a pro celé to kupecké vetešnictví starých Benátek. Sem se pořád něco vozilo: řecké sloupy, orientální skořice, perské koberce, byzantské vlivy, brokát, gotika, renesance; vše bylo dobré pro ty kupce, jen když to bylo hodně parádní. A jen se tedy podívejte na benátskou renesanci, která zničehonic začíná hned korintským řádem, balustrádami, balkóny a mramorem a celým tím okázalým štukatérstvím. Nic se tu nevmyslelo, řekněme až na tu otevřenou loďii uprostřed průčelí, což je sice pěkné, ale na dobrou architekturu trochu málo. Jediný vlastní talent mají Benátky, a to je stát se barokem. Jejich orientalismus, jejich dekorativní gotika, jejich těžká renesance, to všechno je předurčovalo, aby se staly nejbaroknějším městem naší planety; ale když přišel vlastní barok, Benátky už ležely bradou nahoru, nemýlím-li se v dějinách.

A teď už vím, proč mám tak spadeno na benátskou krásu. Benátky mají jen paláce a kostely; dům prostého člověka není prostě nic. Holý, těsný a temný, nečleněný ani římsou, ani portálkem, ani sloupkem, smrdutý jako zkažený zub, malebný jen svou králičí těsností, neukazuje ani tu nejmenší potřebu krásy; nepotěšíte se, putující, pěkným profilkem římsy či rámováním vchodu, jež by chtělo člověka vítat; je to chudé, ale beze vší ctnosti. Nuže, těch sto nebo dvě stě paláců, to není kultura, to je jen bohatství; to není život v krásě, to je okázalost. A neříkejte mi, že je to pro náramný nedostatek místa; je to pro nějakou náramnou netečnost. Podnes pak je benátský vzduch líný a jaksi demoralizující, neboť podněcuje snivost a lelkování.

Ale ano, má to své kouzlo; potloukáte se po ulicích jako ve snu; kanály šplounají, u Svatého Marka hraje kapela, dvacaterý jazyk splývá v nekončící šum; a vám je, jako byste měli v uších vatu nebo jako by vás obestíralo oblužující neskutečno. A jednou vystoupíte na Lidu; náhle vám zařinčí do uší zvonek malé tramvaje, zacinká kolo, ozvou se cvakající kopyta, a kouzlo je zlomeno: bože, vždyť v celých Benátkách není jediný živý kůň! Skutečně, hlavní kouzlo Benátek je čichové a sluchové: těžký zápach laguny a jediný šum lidských hlasů.

PADOVA, FERRARA

Vyznačují-li se Benátky nejvydatněji kanály, gondolami a turisty, je Padova charakterizována podloubími a velocipédy, Ferrara pak velocipédy, cihlovými paláci a románským slohem. Velocipédy nechám stranou; doufám, že za to také ony mne nechají stranou. Co se týče Padovy, tož vězte, že vidět za jedno ráno nejkrásnější díla Giottova, Mantegnova a Donatelova jest velká milost, dar boží a radost podobná snu. Je to jen maličký, holý kostelíček, ta Santa Maria dell'Arena; ale Giotto jej uvnitř pomaloval od hlavy až k patě, místečka nevynecháváje, a vyplnil jej svou nádhernou, prostou logikou malíře a křesťana, neboť Giotto byl duch skrz naskrz rozumný, zbožný a jasný. A Mantegna, ocelový kreslíř, tvrdý, břítký, já nevím jak to říci: strašný formalista, ale zastřený závojem bůhvíjaké divné, sličné a přísné tesknosti. A Donatello, vášnivý smutek sám, jakási mlčelivá, zahryznutá hořkost ducha příliš dokonalého. Všichni tři z nejužšího mezi umělci. Svatý den, kdy lze poznati tyto tři.

Ukončiv tento svatý den tečkou a potom večerí (jenže ne už v Padově, nýbrž ve Ferrare), učinil jsem od předchozí věty zkušenost, kterou vám chci právě říci: varujte se na svých cestách po Itálii takzvaného vína di paese. Je laciňoučké, napohled nevinné, a podává se vám v láhvích, jejichž kubický obsah na první pohled rozhodně podceníte. Když je pak sprovedíte ze světa – je totiž náramně dobré –, vstoupí do vás jakýsi zápal, bojovnost, zpěvnost, nadšení a podobné city. Nuže, kdybych v této chvíli mě před sebou jistého **, který tam u vás, v Čechách, píše hrozné hlouposti o divadle, skolil bych jej; neboť v takové jsem ráži. Skolil bych ještě mnoho jiných, kteří píší o umění, například *** a jiné jinak vážené osobnosti *, [* Já je v zločinném pychu a první ráži jmenoval; ať mi to odpustí. Nyní to napravuji, ne abych se vyhnul soudu božím, ale protože jsem jich vyjmenoval příliš málo. Chtěl jsem tím jenom říci, že v umění je nutno být novotářem, nebo něco podobného.] a pak, potřísněn jich krví a hlasitě zpívaje, velebě Giotta, Mantegnu a Donatella, šel bych si lehnout a ještě usínaje bych viděl kostelíček dell'Arena a oltář v Santu a kapli v Eremitani, zavrhl bych sebe sama, poklonil bych se neskonale velikosti umění a usnul bych s poslední vděčnou vzpomínkou na víno di paese.

Než, nedostává se mi krve vzdálených, nemohu vyžít svůj svatý zápal, nedovedu vám nakreslit fresky, které jsem dnes vzýval. Za dnešní den jsem prošel všechny kostely Padovy a Ferrary; neptejte se, kolik jich bylo. A nyní tvrdím, že křesťanství zemřelo tady na jihu s románským slohem, na severu s gotikou; a že vysokou renesancí a hlavně barokem počíná se něco nového a celkem nesympatického, totiž katolicismus. Křesťanství k nám může mluvit jen primitivní, přísnou, svatou řečí raných slohů; je vážné, čisté a poněkud prosté. Vedle něho je renesance pohanská a barok modlářský, fetišistický, zkrátka katolický; je tu cosi kulturně nápadně nižšího proti rané náboženské čistotě. Celá ta maniakální pompa, mramorové intarzie, brokáty, štukatura, zlato, věžovitě oltáře, celá ta studená skvělost vám nábožensky neřekne ani nejmenší zlomek toho, co tak nesmírně vážně a čistě mluví z Giottovy kaple.

Bylo-li dnešní ráno snem v Eremitani nebo Giottově kapli, bylo odpoledne snem ve ferrarských ulicích. Říká se: vidět Neapol a umřít. Ve Ferrare bych nechtěl umřít, ale nějaký týden žít; žít v některém tom cihlovém paláci, který zevně vypadá trochu jako neomítнутý špýchar, ale jehož dvůr se otvírá skvostnou, tichou loďii do překrásných zahrad ferrarských. V líbezném jarním dešti se překlánějí přes cihlové zdi fialově a žlutě kvetoucí stromy, jichž neznám. Rovné ulice s barevnými okenicemi; červená, žlutá, zelená; románské sloupky, červené paláčky, červené kostely; a všude z toho čouhá, prodírá se, kvete prudce svěží zelení vlhkého jara. Člověk jde bez cíle, neboť žije ve snu. Ve snu člověk ničeho nežádá; ale zahlédne-li mramorovou loďii tu nejkrásnější zahradu, jakou kdy viděl a bude vidět, žádá si, aby tu mohl pobýt, aby se přestal řídit prostorem a časem a mohl pobýt uprostřed tohoto snu.

RAVENNA , SAN MARINO

Ravenna, sama o sobě polomrtvé město bez osobitého rázu; nadto je jakýsi svátek fascistů, i běhají tito „černokošilati“ s puškami a kapelami po městě, samé fascio, dědečkové garibaldiáni, muzika, průvody a průtahy. Mimočodem, fascisté v uniformě vypadají hodně jako naši kominici; i takový jakýsi černý čepeček s třapcem nosí, i zuby jim tak svítí; kuriózní dojem.

Tato Ravenna nemá ovšem co dělat s Ravennou mrtvou, s Ravennou nejstarších křesťanských architektur a nekrásnějších mozaik světa. Budu-li ještě jednou a důkladněji psát o tom, co jsem viděl – a jistě to neudělám –, budou tam ravennské mozaiky listem nejdojatějším. Přiznávám se, že ani u hrobu Dantova mne nezmohla účinná zbožnost; ale v San Celso a Nazario se mi chtělo klečct; San Vitale je nejkrásnější architektonický prostor, který znám, San Apollinare in Classe je vznešenost sama, ale rotunda Gally Placidie, kde z temné klenbičky se třpytí přesvaté mozaiky sličnosti opravdu nebeské, toť jistě jeden z vrcholů křesťanství v umění. Ale ani na vás nesmím zapomenout, svaté panny v San Apollinare Nuovo, ani na vás, nebeské ovečky v San Apollinare in Classe fuori; nikdy na tebe nezapomenu, nevýslovná křesťanská spanilosti, jež jsi mne potěšila v Ravenně.

Ty pak, Rimini, nikoliv nejsi poslední mezi městy italskými. I když to ostatní nestojí za mnoho, je v tobě Malatestův templ od Leona Battisty Albertiho; nedokončená fasáda a vnitřek od půlky barokně zřušovaný, ale to, co tu zbývá z Albertiho, stojí za to: a smiřuje mne to s renesancí, která mne tolik studila v Benátkách. Historie nazývá Albertiho „teoretikem rané renesance“; avšak umíte-li číst ve stopách a památkách lidské ruky, tož dočtete se na Malatestově templu tak ohromného napětí vůle, tak dokonalé a spanilé slohové přísnosti i čistoty v každém plastickém detailu, že jste bídní nevěrci v umění, nedáte-li přednost tomuto skvostnému vraku před nejlepším Sansovinem a těmi jinými pány od splendidní renesance.

Sloh, především ryzost slohu!, a klidte se s malebností i kyprostí, děláte-li architekturu. Sloh! toť vše, toť více než člověk; neboť slohem míří člověk rovnou k absolutnosti.

A hle, když jsem takto uvažoval o slohu a malebnosti, osud mne potrestal za tu malebnost. Jakýsi rozložitý autovehíkl s nápisem Rimini – San Marino mne svedl, abych jel do této nejmenší prý republiky na světě. Tyto řádky píše právě v jejím středu. Ušlo mi mnoho z krás toho ctihodného státu; neboť cestou přišel náramný déšť a mlha a mraky; vím jen, že jsme jeli hrozně do kopce, stále nahoru, do mraků, a nyní tedy sedím prostě v oblacích, v podivuhodném skalním hnízde obklopeném na všech stranách mraky a dýmajícími propastmi. Místo ulic jsou tu samé schody, docela na špičce kolmé skály hrad, každý dům jako bastion na skalní terase, kolmé srázy do neznámé hloubky, z níž se valí mlha, – zkrátka nejdivočejší orlí malebnost, jakou si můžete představit.

Když jsem v reprezentačním hotelu republiky polykal beefsteak na oleji a kozí sýr, sbíhalo se San Marino a dívalo se na mne. Jeden domorodec, inženýr, se dal se mnou do řeči; v strašlivém slovním zápase (on totiž zápasil s francouzštinou a já s italštinou, přičemž oba jazyky nám kladly odpor přímo zběsilý) mi vysvětlil, že San Marino je opravdu nezávislá republika, jež za války stavěla jenom dobrovolníky; že má úhrnem pět tisíc občanů, kterým požeňnaně a celkem klidně vládne siňor Gozzi, ač jsem sám našel na patnicích nápisy provolávající „evviva“ jiné veličině, patrně opoziční. Dotyčný domorodec se pokusil podat mi nástin sanmarinských dějin, ale to už rukama dobře nešlo. O Čechách se domníval, že jsou plemene řeckého. Bližší mezistátní styk jsem pro řečené potíže nemohl navázat; ať někdo jiný pokračuje v mém díle, ale ať si k tomu vybere den, kdy nebude nekonečně pršet a kdy nebude zaklopen mraky ten divný vršek skály, ta strmá výspa, jež je nejzachovělejší evropskou republikou.

FLORENCIE

Naposledy jsem vám psal v dešti a mracích v jediném, a tudíž také nejlepším hotelu republiky San Marino. A hle, ráno se nebi zalíbilo, mraky stouply o jedno patro výš, i bylo viděti krajinu náramnou: moře asi třicet kilometrů odtud, hory, skály, nesmírnou spoustu hor a skal, a za nimi celou Aemiliu, a na každé hoře nějaký hrad nebo hlásku nebo lidské hnízdo stěsnané zrovna na dlani, a pod nohama tedy propast, z níž kolmo stoupá skála sanmarinská. Zdola je to divoký, zubatý hřeben, a ještě za Faenzou jsem se po něm ohlížel, a pak tedy jsem už byl v Bologni.

Je-li Padova město arkád a podloubí, pak nevím, jak pojmenovat Bolognu. Jenže tady každá ta arkáda je vysoká jako u nás dvoupatrový dům; uprostřed portál vede do sloupové haly, ve které by mohlo stát slušné nádraží, a hala se novým portikem otvírá do dvora. Je to zrovna šílenství sloupů a oblouků; dům vedle domu je takový sloupový palác; celé ulice, málem celé město je ze samých paláců, a kde jsou už ty nejchudší čtvrtě, má to ještě pořád arkády do ulice i do dvora, loubí, portiky, všecko v těžké renesanci. Je to město okázalé a trochu studené; jeho sláva není v umění, nýbrž v učenosti a penězích. Někjaký ten románský kostel a gotický hradovitý palác de podestř má už v Itálii každé město; Bologna má krom toho dvě šikmé věže, jež vypadají jako nepodařené čtverhranné tovarní komíny.

A ve Florencii vám nebudu mluvit o umění. Je ho tu až příliš, jde z toho hlava kolem; posléze se člověk omámí i na psí patník v domnění, že je to freska. Z té ohromné záplavy nesmírně krásy člověku zas utkví Giotto a Donatello, Masaccio a blahoslavený bratříček Angelicus ze San Marco. Giotto, magister Jottus, má tu v dómě pamětní desku z roku 1490, kde je psáno: „Hoc nomen longi carminis instar erat.“ Toto jméno prý rovná se dlouhé básni. Nuže, toť pravda; napsal jsem tedy to jméno jako báseň a těším se, že se s ním shledám ještě v Assisi.

Jinak Florencie je úžasně zamořena cizinci. Domácí lid pak hlavně jezdí na velocipédech a méně než jinde čmárá na zdech „Viva il fascio“. Co se fascistů týče, tedy jejich křik je „ejaejaeja“ a jejich pozdrav takové seknutí rukou do vzduchu, že se člověk lekne. Ale ježto bohudíky nejsem politik, mohu se zase vrátit k cizincům. Nejvíce je mi líto těch, jež placený vůdce prohání po kostelech a muzeích. Buď vůdce hlaholí svůj výklad po italsku, a pak mu cizinci vůbec nerozumějí, nebo jim křičí do uší něco, co sám považuje za francouzštinu nebo angličtinu, a pak mu nerozumějí už naprosto. Přitom má jaksí až nepochopitelně naspěch, jako by mu doma právě rodila žena; běží s kloboukem v týle, tři čtvrtiny věci přeskočí a má zvláštní zálibu pro Canovu. Druhý druh cizinců se drží bedekra jako tonoucí stébla nebo jako hledači pokladů kouzelného proutku. Nesou jej neustále před sebou; a když se blíží k nějakému arcidílu, bedkr se jim v rukou patrně zachvěje, neboť rychle vzhlednou, zběžně se podívají na arcidílo a pak si polohlasem přečtou, co bedkr o něm cituje z Crowa a Cavalcasella. Třetí druh jsou novomanželé, jež jsem si už v Benátkách umínil ignorovat. Čtvrtý druh je highlife, jež jezdí pořád v autech; kam, to nevím, neboť za deset minut proběhnete Florencii napříč. Pátý druh pak jsou kopisti. Sedí v Pitti nebo v Uffiziích a kopírují ta nejparádnější díla; jsou nemile dotčeni jaksí ve svém soukromém vlastnictví, když si nestoudně začnete prohlížet „jejich“ mistra. Dělalí miniatury z Fra Bartolommea a pohlednice z Botticelliho; mají záračnou schopnost netrefit ani jednu barvu a umastit obraz, až se leskne jako mazanec. Většinou jsou to staří páni a ošklivé slečny. Bůh ví, ani jedna kopie, ani jedna kopistka nebyla seabemíň hezká. Dnes ve Fiesole hnedle tři malovaly klášterní ambit a cypřiše; pár kroků od nich se válelo v trávě dítě se štěnětem, a to bylo tak krásné, že jsem se zapomněl dívat i na ty snivé ambity, i na „nádhernou ** vyhlídku na Florencii a údolí Arna“ (jak praví bedkr); ale tři kopistky vážně mastily dál své snivé ambity a cypřiše, a ani jedna si nesundala brejle, aby se koukla na ** dítě se štěnětem nebo si utřela oči.

SIENA, ORVIETO

Siena, to je takové neobyčejně milé malé město, sedí na třech kopečkách a usmívá se, ať mu stéká po zádech vlahý déšť, nebo ať svítí slunce; má pár kousků slavných památek, ale je samo a celé libeznou starou památkou. Samá dobrá, rozšafná cihlová gotika, jen s několika hrozinkami rané renesance; ale není to nasupená, válečná gotika ani pevnostní, tvrdá, nedobytná renesance takového paláce Strozzi; všecko je jaksi intimní, veselejší, sličnější než jinde. Vlastně jel jsem do Sieny kvůli Ducciovio di Buoninsegna, sienskému Giottovi; ale kupodivu, mírný a lahodně monumentální Giotto by vlastně zapadal lépe do Sieny než naturalističtější a strážlivější Duccio. Nejpěknější je toulat se po ulicích, jež běhají nahoru a dolů jako nějaká rozdváděná skluzavka, a koukat se na ten proužek modrého nebe mezi rudým cimbuřím starých domů a na zelené vlny toskánských kopečků kolem dokola. Vlastně toskánský kraj je tuze podobný hezké krajině v Čechách; jenže místo brambor tu roste réva, a každý kopeček je přepěkně korunován nějakým věžovitým městečkem nebo starou zámeckou tvrzí. Odtud, ze Sieny, pocházel Eneáš Silvius Piccolomini, který měl svého času co dělat s Jiříkem Poděbradským a později se stal papežem; v dómě je knihovna, kde Pinturicchio vymaloval jeho činy; blahoslavený sienský vzduch nechal ty fresky v takové svěžesti, jako by byl starý Pinturicchio teprve včera domázl poslední pestrou arabesku kolem okna. A pak je tu gotická radnice, uvnitř vyšíta freskami od hlavy až k patě, a dóm, celý zevně i uvnitř vykládaný barevnými mramory, s fasádou už tuze přezdobenou a s podlahou celou sgrafitovou, a krásné veliánské náměstí, a Fonte Gaja, a Lorenzettiho Mír, a celá spousta utěšených, přívětivých věcí; to vše a ještě víc tu mají.

Ale to nic není proti Orvietu. Orvieto je ještě menší město, a ke všemu se usadilo na desce jakéhosi skalního stolu, který vylezl docela kolmo ze země do náramné výše. Nahoru se musí buď serpentinou, což by si rozmyslel i nejojojnější nepřítel tohoto nedobytného městečka, nebo lanovkou, na které se vám jistě bude točit hlava. Konečně je člověk nahoře, ve výši asi 1 500 metrů, nikoliv metrů; neboť celé Orvieto je hrozně staré, celé z neomítnutých kvádrů, celé v holých kamenných kostkách. Jedinou ozdobu si dopřáli Orvietané, a to je dóm. Nijak mne sice neuchvacuje to dekorativní krajkářství a vyšívačství, v němž si staří Taliáni upravili gotiku; ale uvnitř jednu celou kapli vymaloval Luca Signorelli, podivný a velký malíř posedlý vidinou lidských těl. Nestačil mu ani poslední soud s celým splavem skvostně modelovaných muskulatur; ještě ovroubil celou kapli medailóny, z nichž každý je jako ilustrace k Dantovu Peklu, a všechno ovázal arabeskami, jež jsou zase girlandami z lidských těl v nejpodivuhodnějších polohách a zvratech. Je to, jako by se vůbec nemohl nasytit lidského těla v pohybu; opilý a přitom podivně jasný, vášnivě rozmáchlý a zase až násilně přesný: je to malíř, pro kterého stojí za to odpoutat se od běžných italských cest a vystoupit na skálu Orvieta. Nádavkem se vám ještě dostane dvou velkých kaplí doslovně vystlaných freskami dobrého quattrocenta.

Kdyby věděli moji známí, jakou radost jsem udělal orvietským klukům, když jsem jim rozdal české poštovní známky, byli by mně jistě víc psali. Hned mne ti kluci obklopili a chtěli na mně francoboli esteri; dal jsem jim, co jsem měl, a tu vydechli s nadšenou radostí: „Cecoslovacchia!“ Když jsem svého času sbíral známky, byl bych s takovým výdechem radosti přijal známku z Afganistanu nebo z Bolívie; pro orvietské kluky je naše vlast něčím hodně exotickým. A když už mluvím o dalekých zemích, tož v Orvietě jsem na své cestě potkal první ženu krásy skutečně okouzující. Byla to mladá Japonka. Nikdy jsem si nemyslel, že by mohly být Japonky tak krásné. Dívala se na Signorelliho, a já jsem se díval na Signorelliho a na ni. Pak odešla, a Signorelli zůstal. Je to ohromující malíř; ale nikdy bych nebyl věřil, že mohou být Japonky tak dokonale půvabné.

ŘÍM

Bůh ví, raději bych psal o Rocca di Papa než o Římě. Rocca di Papa je takové malinké skalní hnízdo vysoko v albánských horách; po ulicích teče shora močůvka, ve které se válejí černé kozy a ještě černější děti, strašná spousta dětí; ulice, to jsou prostě schody, a domy, to jsou cosi jako černé kamenné buňky, jež – kupodivu – zdálky, z oken Vatikánu třeba, vypadají jako bílé kostečky cukru. To je Rocca di Papa. Ale Rocca di Papa nikoho veřejně nezajímá, Rocca di Papa není kulturní problém, a tedy vrátíme se do Říma.

Machar našel v Římě antiku. To je divné. Co mne se týče, našel jsem tu hlavně barok. Koloseum je barok. Celý císařský Řím je zřejmě barokní. Pak přišlo křesťanství a učinilo naráz konec císařskému baroku. Následkem toho Řím výtvarně usnul; a probudil se až při první příležitosti, kdy mu povolil tuhý řemen, jímž ho utáhlo křesťanství, a kdy zase mohl rozkypět v novém návalu baroka, tentokrát ve znamení papežství. Papežský Řím je prostě pokračování císařského Říma, aspoň po stránce architektury; a snad teď napíše velké hlouposti, ale nechte mne při nich. Tedy řekl bych to asi tak, že tady v Itálii je, dejme tomu, dvojitá vývojová tendence: římská, barokní, světová, katolická, ženoucí se za ohromnými rozměry, přepychem, dynamikou a vnějšností; a druhá, primitivnější, přísnější, lidovější, snad bych mohl obrazně říci etruská, která se dostala k slovu křesťanstvím, vytvářela mozaiky, zalezla do katakomb, oprostila sochařství i architekturu, vyjadřovala se dětsky a intimně. Ale barokní tendence čas od času vždy propukala; zmocnila se v Itálii gotiky a obrátila ji v přeplněný, vykrajovaný barok. Raná renesance je zase přísná, formově čistá reakce proti barokní tendenci, jež to vyhrála ve vlášské gotice. Ale plná renesance, to už je vlastně nové vítězství barokní ideje. A tak Řím pořád pracuje k baroku, barok je jeho mateřská řeč; a tož má Řím s antikou tak málo společného jako Mikulášská třída.

Ten pseudohistorický výklad dělám proto, abych se nemusil stydět, řeknu-li, že se mně Řím celkem nelíbí. Ani Forum Romanum, ani strašná cihlová rozvalenina Palatinu, aniž co jiného vyvolalo ve mně posvátné city; ty maniakální rozměry term a paláců a cirků, ta divná vášeň stavět pořád kolosálněji, pořád extenzivněji, to je ta pravá barokní posedlost, jež později hnala Pavla V., aby zkazil Petrský chrám. Katolictví si podává ruku s pohanským Římem císařů; a křesťanství, toť epizoda, kterou pomohl Řím překonat co nejrychleji.

Nejvládnější v Římě jsou některé svaté malé kostelíčky: taková Santa Prassede, Santa Maria in Cosmedin, Santa Saba nebo i Svatý Kliment, kde je pochován náš národní patron Cyril. „Tumba di San Cirillo,“ povídal sakristán a ukazoval rozpuklou mramorovou truhličku v podzemí kostela, pokrytou několika otlučenými kameny. Na svatého je to až příliš jednoduché, zvlášť když si člověk vzpomene na honosné tumbly papežů v Petrském chrámě.

K zvláštnostem Říma bych počítal kočky na fóru Trajanově; je to trávníček pod úrovní ulice, ohraničený mřížemi; uprostřed stojí Trajanův sloup, jeden z nejpošetilejších památníků světa, a kolem dokola polámané sloupy. Na těch sloupech jsem napočítal oněhdy neméně než šedesát koček všech barev. Je to nádherný pohled. Šel jsem se na ně podívat ještě za překrásné měsíční noci; seděly zády k sobě a vřeštěly; byl to zřejmě nějaký náboženský obřad. I opřel jsem se o zábradlí, sepnul ruce a vzpomínal na domov.

I kočky mají svého boha, jemuž zpívají za měsíční noci: proč ty ne? Ach, nenašel jsi jej v palčivém světle jižního Héliu, ani v studené hýřivosti katolictví; snad, snad ti něco šeptal v čistotě Albertiho templu nebo v sladkém třpytu ravennských kostelíčků, ale nerozuměl jsi mu dobře. Neboť přese vše nemluvil česky.

LID NEAPOLSKÝ

I.

Nebudu vám psát o Vesuvu ani o Modré jeskyni. Zejména pak vám nebudu psát o moři; slušný člověk nemluví o krásách své byt' jen dočasné lásky. Krom té krásné přírody je tu hlavní znamenitostí původní neapolský lid.

Lid neapolský má tradici starší než římské fórum. Už Goethe prý psal o stádech koz, jež ráno běhají po neapolských ulicích, aby byly na místě podojeny. Ráno o půl sedmé je pod mým oknem strašný řev; vystrčím ven hlavu, a dole přežvykuje stádo koz (mají obličej jako anglické ladies) a jakýsi chlapík je s povzbuzujícím řevem dojí; a když mne zmerčí, pustí vemeno, natáhne ruku a něco na mne volá. Vylezeš z domu, a hned na parádní Via Parthenope leží napříč chodníku kolohnát, ruce pod hlavou, černý jako klobás, a vyhřívá na slunci svůj uzžený pupek. Myslíš si, že neumřel, ale spí; ale sotva přijdeš na dostřel huby, vytáhne zpod hlavy ruku a povídá: „Signore, un soldo.“ Kluk veřejně kropí patník a přítom na tebe volá: „Signore, un soldo!“ – patrně za tuto lokální podívanou. Kdyby se dalo vydělávat křikem, byl by každý Neapolitán Astorem. Prodávat noviny za strašného válečného ryku, skákat s nimi do rozjetých tramvajů a vlaků, nebo od božího rána sedět na chodníku nad párem ponožek, čtyřmi tkaničkami do bot, třemi citróny a šňůrou korálů a až do večera mlet hubou do vřavy ulice, to je asi tak to pravé povolání pro tento lid. Jdeš pěšky kdesi v Pozzuoli; nějaký vetturino si umíní, že musíš jet jeho drožkou; nuže, vzdej se odporu. Půl hodiny jede vedle tebe a křičí, křičí; nejdřív italsky, nerozumíš; pak anglicky, a děláš, jako bys nerozuměl; pak francouzsky, německy, a nakonec povykuje: „da, da, charašo, gaspada, otto lire, acht, majher, mosjé vera tū, tū kompri, otto lire, ser, ejt, ejt.“ Konečně se podrobíš tomuto jazykovému fenoménu a několik kroků před cílem vlezeš do jeho rachotiny; i vyrazí vítězný pokřik, jeho koník se splaší, vetturino se pověsí na otěže a řve, jakýmsi nepochopitelným zázrakem vezme ostrou zatáčku rovnou přes příkop, kůň se trochu zchvátí, ale po třech krocích se splaší znovu, letíš do propasti a zas nahoru, napravo a nalevo, poroučíš duši bohu, a – ecco! vetturino se triumfálně ohlédne jako vítěz v olympijských závodech; jsme totiž u cíle. „Patnáct lir, signore,“ povídá pokojně. Dobrá, dáš mu osm. „A spropitné,“ žádá výtečník. Nu, přidáš liru; život snad za to stojí. „A ještě spropitné pro koně.“

Jdeš se podívat na Solfataru (– nechoďte tam, celý fenomén vypadá asi tak, jako když se u nás hasí vápno). Vstupné... šest lir, hleďme. U vchodu se na tebe beze slova pověsí vznešený pán; má v ruce jakýsi slaměný cop a pěkně si hvízdá. Bohužel příliš pozdě shleďáš, že vznešený pán je průvodce, který u jakési díry zapálí na deset vteřin slaměný pletenec, aby to jaksi kouřilo. Pak tě vede za nějakou boudu; myslíš s povděkem, že tam je záchod. Zatím tam je bosý děda, který hrábne motykou do písku a vyzve tě, aby sis tam opařil ruku; mimoto ti strčí mermomocí do kapsy tři horké kamínky, prý na památku, a nastaví ruku. Vznešený pán vrže krásnými botami a vede tě ven. „Deset lir, pane.“ Trochu se zarazíš. „Pět lir je má taxa,“ vysvětluje pán, „čtyři liry za pochodeň, a lira na víno.“

Sedíš u večere ve slušném hotýlku; dole je moře, nahoře dýmá Vesuv, nu, pěkné je to. A ke všemu se na ulici ozvou kytary a příjemný hlas zpívá známou neapolskou píseň „To jsem se škrábla“. Za chvíli je u tebe chlapík a nastavuje klobouk, má v něm na ubrousku samé pětilyry. Trochu se stydíš, že mu tam hodíš jen vdoví liru; ale líbezný tenor šikovně pohne kloboukem, lira zmizí v ubrousku a jsou navrchu zas samé pětilyry.

Nuže, nejsem člověk mrhačný a nedám, co nemusím; ale prosím vás, až se vrátím, nepodávejte mi nikdo ruku, abych vám snad do ní nestrčil diškereci. Nebo mi probuň řečnete: je ještě na světě něco, co je zadarmo?

II.

Budiž po pravdě řečeno: s krásou Neapole to je tak trochu švindl. Neapol není krásná, pokud se na ni nedíváte zdálky. Zdálky to leží zlatě ve sluníčku, moře je modré, jak si jen můžete představit, tuhle napřed pěkná pinie, tamhle to modré je Capri, Vesuv vydechuje kousek bělavé vaty, Sorrento daleko a čistounce svítí, – bože, je to hezké. A pak se udělá soumrak, vše promodrá a proskočí světélka, a teď to je celý polokruh jiskřiček, a po moři se nese loď a svítí zelenými, modrými, zlatými světly: bože, je to hezké! Ale pojď do města, člověče; putuj ulicemi, mrkej na vše českými kukadly a těš se jak můžeš z malebnosti tohoto života; za chvíli ti bude z něho trochu nanic. Snad jsou ty ulice pitoreskní; ale rozhodně jsou velmi ošklivé. Potloukáš se pod girlandami špinavého prádla, raze si cestu mezi všelikou verbeží, osly, všiváky, kozami, dětmi, auty, koši se zeleninou a jinými podezřelými svinstvy, dílnami, jež vyhrězly přes chodník do půl ulice, odpadky, plavci, rybami, drožkami, hlavaticemi, kameloty, načesanými holkami, umazanými haranty rozvalenými na zemi; všecko se tlačí, povykuje, řeže bez milosti do hovad, vyvolává, nabízí, řve, praská bičem a šidí. Jak se zdá, pravým živlem Neapolitána je něco prodávát; vezme se židle, staré šle, tři svíčky a smradlavá kambala; pak se nad tím po celý den zpívá jakési zaklínání, a to je obchod smíšeným zbožím. Tuhle ubohý slepec prodává sedm holí; slituješ se a kupuješ jednu; ubohý slepec chce za ni dvacet lir, ty mu dáš pět a jdeš; věz tedy, že jsi se strašně napálil. Tady jde chlapík, nese na rameně židli, a aby mu nebylo smutno, troubí si pochod na křídlovku. Měl jsem to neštěstí, že jsem přijel do Neapole půl hodiny po italském králi; bylo patrně velké vítání, ulice jsou zataraseny drožkami, auty, kárami, osly, nejdivnějšími rachotinami; aby jim ušla chvíle, kopou kočové do svých hovad a praskají biči, šoféři vytrubují, všecko zběsile řve, někde v přístavu houkají děla; jakživ jsem neslyšel takovou melu. A lidi, italské parádní uniformy, to vám je teprve merenda! Nikdy bych nevěřil, že může mužský na sebe navěšet takové baldachýny, péra, šňůry, třapce a šerpy, lampasy, chocholy, postroje a lanoví, krumplování, ceciky, pozamenty a girlandy jako velcí i malí hodnostáři této malebné země. Abych nezapomněl, viděl jsem pak krále ujíždět ulicemi; nadšený lid mu... jednoduše tleskal, jako v divadle.

Ale abych se vrátil k svým mániím: Neapol je město nadobro netvořivé; vždycky se tu špatně malovalo a nijace stavělo; tady lidem stačí modré nebe a to boží požehnání přehojné přírody. Ale v jednom kostele (teď nevím, byl-li to San Gennaro nebo Santa Chiara, ale snad ještě jiný svatý) jsem našel votivní obrázky úplně lidové; je jich tam pár set, a mezi nimi jsou rozkošné. Obvykle je tam namalován pokoj v neobyčejně důtklivé perspektivě; na posteli řádně vyškrobené a pečlivě nastlané leží nemocný, několik žen v sukních z roku 1870 lomí rukama a tiskne k očím vyžehlené šátky, a pak je tam na stěně svatý obraz a před ním klečí muž v černých šatech ztuhle, přímo a plasticky jak dobře naplněný pytel. Patrně nebesa nemohla odolat modlitbě tak vzorné a uzdravila chorého, začež byl jim vzdán díky tímto pečlivým exvoto. A vidíte, jsou mezi těmi obrázky některé, jež mají vážnou prostotu celníka Rousseaua, a jiné, jež mají znepokojivost Munchova; je to svým způsobem jedinečná galerie anonymního malířství.

Vše ostatní pak v Neapoli je jenom křik, neřád a malebnost.

PALERMO

Raději bych toto ani nepsal, neboť stydím se, že nedovedu přesně říci, je-li nejkrásnější věcí na světě plavba po moři nebo Monreale nebo zahrádka v San Giovanni degli Eremiti. Co se Palerma týče, byl bych vám ještě včera napsal, že to je nejčistší město z celé Itálie; dnes, kdy jsem se potloukal kolem přístavu Cala, myslím, že je nejspínavější, počítaje v to i Neapol, i Rocca di Papa. Zato nesporná přednost Siciliánů je, že skoro vůbec nezeberají; zdají se vůbec přísnější a důstojnější než ti kudrnatí Neapolitáni tam nahoře, snad vlivem španělské kultury. Španělský vliv je poslední; první je řecký, druhý a třetí je saracénský a normanský; renesance sem zasáhla jen tak šejdrem. Ty různé kulturní složky zalijte oslňujícím sluncem, africkou půdou, spoustou prachu a překrásnou vegetací, a máte Sicílii.

Ba ne, ještě je tu kultura domácí, a tu je vidět na kárách všech sedláků z celé Zlaté Mušle. Ty káry jsou totiž velkolepě pomalovány; samé legendy, rytířské souboje, historické scény, války, dramatické obrazy ze soudobého života, vše to malováno s gotickou primitivností nebo trochu na způsob starých karet. Zrovna tak je pomalován strop v Tribunálech, tuším z 15. století. První káru jsem si chtěl okamžitě koupit; připadala mně jako muzejní kus. Za dva dny jsem jich viděl několik tisíc, a mezi nimi hotové polychromatické divy. Žije-li kde lidové umění plným životem, je to zde.

A nyní Monreale, zážrak, přebohatá archa románského umění; dóm vystlaný od hlavy k patě zlatými mozaikami, jež sice nemají vznešené krásy mozaik ravennských, ovšem o několik set let starších, ale jsou snad nejskvělejší a nejmonumentálnější pokladnicí románské dekorace, stejně jako Capella Palatina tady v Palermě, z níž jde člověku hlava kolem, a stejně jako zase křížová chodba v Monreale, kde se můžete zbláznit z nějakých tří set figurálních sloupů, kde každá hlavice je jiná a přitom je přímo nerozpletitelným klubkem ornamentiky a legendárních scén a zvířat a muzivické práce, a konečně jako vykládané ornamentální pásy a podlahy a frýzy tady i v Monreale, jež přesahují vše, co jsem si dosud představoval o možnostech čistě geometrické ornamentiky. A pak samo Monreale, divné město přilepené na svahu hory prostředím stromovitých kaktů, palem, smokvoní a nevím jakých ještě divnějších stromů, město plné španělských a saracénských mříží, měkkého a neobyčejně malebného baroku, špinavého prádla, oslíků, dětí, prasat, lidových štítů a překrásných vyhlídek až někam na Liparské ostrovy, – první město, kde mi opravdu přecházely oči.

A opět něco zcela jiného: zahrádka v staré, položíčené křížové chodbě v San Giovanni degli Eremiti. Kostelík sám je stará mešita s maurskými báněmi; a na té dlani půdy mezi maursky lomenými oblouky ambítů vyrostlo a vykvetlo vše, co bláznivě štědré nebe vysypalo do klína Zlaté Mušle zálivu Palermského. Několik pomorančovníků a citroníků se ohýbá pod zralým ovocem a zároveň kvete; datlová palma, osypaná růže, keře nesoucí dobře litrové trubicovité květy, vegetace mně neznámá, matoucí houšť květů a vůní. Na úžasně modrém nebi se rýsuje pět rudých saracénských bání, podobných podivným glóbulům. Můj bože, tenhle kout byl snad přece jen nejkrásnější ze všeho.

V Monreale jsou překrásné mozaiky o stvoření; ani Michelangelo v Sixtinské kapli nepojal hlouběji stvoření světla a vod a souše a těles nebeských, a zejména zapomněl nebo neuměl udělat, jak Bůh dne sedmého „viděl, že dobré jest“, a odpočinul si. Bůh v Monreale odpočívá, sní jako hospodář po práci, ruce v klíně. – Nuže, i Bůh stvořitel na něco zapomněl; uložil sice Adamovi, aby nazval jménem veškerá hovada i havěť vodní, ale neuložil mu, aby nazval jménem také veškeré druhy zápachů. A proto lidský jazyk není schopen vyjádřit vůně a smrady. Smíchejte jasmín, shnilou rybu, kozí sýr, žluklý olej, lidský výpar, dech moře, oranžovou silici a kocouří zápach, a máte desetkrát zředěnou představu toho, co se dýchá v takové přístavní ulici. A nezapomeňte na dětské plínky, hnojící zeleninu, kozí bobky, tabák, prach, dřevěné uhlí a pomádu. Přidejte ještě trouchnivinu, splašky, mokré prádlo a přiškvařený olej. A ani to nestačí. Je to nevyjádřitelné.

Nevyjádřitelné jsou krásy a podivnosti světa.

OD PALERMA PO TAORMINU

Zaplatte mi těžkým zlatem tyto řádky, ne pro jejich zvláštní krásu, nýbrž proto, že sám za ně musím tolik platit. Ale počítám-li za každou hvězdičku deset centimů a centim za každé hluboké zašumění moře, deset lir za rudý ohýnek na špičce Etny a za balzamický vzduch půl liry za hodinu – jak vidíte, nepočítám ani odrazy na moři, ani palmy, ani starý hrad, ba ani řecké divadlo, jež teď v noci nemá, čím by poutalo –, nuže, pak to stojí za to, budiž bůh pochválen, že mne poslal v tyto končiny.

Svou zázračnou mocí mne uvedl nejprve z Palerma napříč Sicílií, přes spoustu holých, podivných a smutných kopců, přes aleje kaktů a sirné doly do Girgenti, což je takové městečko na kopci, a kus dál hned celá série řeckých chrámů. Jsou dórského řádu a následkem toho velmi sličné. Byl zrovna svátek Nanebevzetí, i sjížděli se domácí lidé z daleka široka k těmto ** nejjachovalejším řeckým památkám, pili tam a jedli a vykládali dětem, že to jsou jako řecké chrámy; jiní vážně měřili kapesními metry dřívky a kvádry a vůbec byli zřejmě pyšní na řečené chrámy. Stalo se mi cestou zpátky, že se ke mně připojil nějaký girgentský mladík, mluvčím si, co asi považoval za francouzštinu; nevím pak, jak se to stalo, ale najednou jsem šel uprostřed asi dvanácti dívek velice hezkých, a za námi táhlo hejno skvostných kluků, a vše bylo obklopeno stádem koz s bílou hedvábnou srstí a točitými rohy. Takto jsem putoval ve zlatém prachu západu, mluvčím střídavě česky, italsky a francouzsky, podoben vůdci jakéhosi bakchického průvodu; kdo nás potkal jeda na oslu či mezku, smekl klobouk a dlouho se za námi ohlížel. Jakživ nepochopím tuto antickou událost.

Načež mne bůh vedl velmi složitými kolejami od moře Afrického k moři Jónskému. Podle cesty jsou opět kopce, kopce zelené nebo bílé hřebenité, kopce sirné nebo proryté jeskyněmi jako sýr, a podivná města, jež vylezla na samé vrcholky převysokých hor, jako Enna inexpugnabilis čili Castrogiovanni, trčící v mracích nad malým nádražím, skrčeným téměř v tunelu, a pak nad zrajícím obilím se vynoří zasněžená Etna a zmizí v mracích, pak přijdou malarické močály a modré moře, pak tedy Siracusa, město na ostrově, útržek starých Syrakus. Ty totiž byly na souši a měly rozsah náramný, divadlo, amfiteátr a slavné lomy, a k tomu ještě křesťané nadělali ohromných katakomb. Ty lomy se jmenují latomie a jsou velmi krásné; jsou to rostlinné ráje obehnané dokola skalními stěnami; jediný přístup hlídá kustos, kterému se platí, a proto do řečených latomií tyran Dionysos zavíral jatce. I v Siracuse mají sedláci malované káry, jenže místo historických obrazů dávají přednost scénám ze života vznešených vrstev; a bývají mezi nimi kusy zvláště půvabné.

Zdá se, že mluvím málo o antických památkách. Mohl bych toho jistě napsat víc; v průvodci je udáno vše, století vzniku, tloušťka dřívky i počet sloupů. Ale snad mám ducha příliš nehistorického; mé nejlepší dojmy z antiky jsou spíš přírodní, jako například zlatý západ ve zlatových templech girgentských nebo bílý polední úpal v řeckém divadle, kdy po sedadlech běhají překrásné zelené ještěrky; nebo osamělý laurus nobilis u přeraženého sloupu, ohromná černá užovka na dvoře Domu tragického básníka v Pompejích, vůně máty a begónií – ach, to nejkrásnější a nejbezhraničnější na světě nejsou věci, nýbrž chvíle, okamžiky, vteřiny nezachytitelné.

Posléze tedy Taormina, ráj pozemský nad šumícím mořem, ostrov vůně a květů mezi skalami, světélka u moře, rudě zářivá Etna. – Ne, nyní myslí na domov; a kdyby to bylo stokrát krásnější, myslí na rodný domov, na zemi tekoucích vod a šumících lesů a přeskromné, intimní spanilosti.

Nemůžeš zbloudit, když obracíš tvář k domovu.

V BOŽÍ DLANI

Vždycky se říká: Když někam jedete, naučte se tamnímu jazyku, abyste líp pronikli duši lidu, a kdesi cosi. Nuže, v takovém případě proniknete duši lidu asi tak, jako kdybyste jeli do Nového Bydžova; rozumíte všem hloupostem, které si lidé říkají, a kladete jim zbytečné otázky, jako například, jak se jmenuje tamhle ta hora nebo kolik minut má tenhle vlak zpoždění.

Putuji po italské zemi nezátížen takovými zájmy; mé schopnosti i můj čas stačily jen na to, abych se italsky naučil číslovkám (dokonce jenom těm nižším), a i ta znalost mne chvílemi mrzí, neboť ruší mou sladkou odevzdanost do vůle boží. Nu ovšem, v mezinárodních hotelech se domluvíte francouzsky; ale jsou místa zajímavější než všechny hotely světa, a tam už přestává kosmopolitní báběl, tady už se nemůžeš vyptávat ani se domluvat, ani od někoho něco chtít; tady už jenom spoléháš, že tě lidé nakrmí a napojí, ustelou ti a někam tě dovezou – jak a kam, to je zajisté v jejich moci, a nikoliv v tvé, ale svěříš se jim jako tvor němý a bezmocný, neschopný sám volit, bránit se a nadávat. A hle, dají ti jíst a pít, starají se o tebe, uloží tě; ty sám pak přijímáš to vše s tisíckrát větším povděkem, než kdyby sis to vše panovačně a obšírně naporoučel.

Putuješ s prostotou svatého Františka. Protože neumíš mluvit, nemůžeš nic od lidí chtít. Ano, chtít co nejméně, toť ta pravá pokora a odevzdanost života; nežádat víc než sousto a lože, přijmout vše, jak ti to dají, a důvěřovat, že to s tebou všichni dobře myslí, toť skromná bezstarostnost, jež v tobě vyvolává celou řadu ctností. Jsi skromný a věčný, beznáročný a tichý, spokojený a důvěřivý; tatam je všechna tvá zpupnost, nadýmačnost, netrpělivost, složitá a sobecká vyběravost; jsi v moci jiných a následkem toho v boží dlaní. Nemůžeš se vyptávat, jede-li tenhle vagón jen do Caldare nebo až do Xirbi či až do Bicoccy, protože nevíš, jak bys to řekl; i sedíš a spoléháš, že „oni“ to vědí lépe než ty a dovezou tě na místa krásná a důležitá. Nevybíráš si jídlo ani lože; přijímáš, co jiní ti dají, a hle, dají ti to nejlepší, co mohou. Chceš platit, a oni na tebe zadrmoří cifru; nevíš, říkají-li jedna lira padesát či padesát lir, a tak jim podaš všechny své peníze, ať si z nich vyberou sami, co uznají za vhodné. Jsou velmi hodní; vyberou si jen liru padesát. Krom drožkáře v Posilipi mne skutečně nikdo neošidil; ale tehdy se kolem toho taškáře seskupil domácí lid z Bagnoli a dělal mu patrně výčitky, vída, že já sám naprosto nemohu nadávat.

Jsou někdy složité situace, například když se člověk v Salernu chce dovědět, jede-li dnes parník. Sklepník v kavárně si s mou otázkou nevěděl rady; i svolal na ulici lid, lid pak si sedl kolem mne, dal si přinést café nero a rokoval, co asi chci. Říkal jsem jim, že chci do Neapole; kývali hlavami a radili se, a pak mne dovedli sborem k vlaku, kde jsem jim musil na památku rozdat své vizitky. Někdy se mne ujmom jako malého chlapčka, jako ta babička v Sieně, nebo mluví se mnou dětskou řečí, v infinitivech a s horlivými posunků. Můj vztah k nim je neobyčejně dobrý; nikdy jim neodporuji, ani oni mně.

Věřte mi tedy: s trochou prostoty a trpělivosti by mohl člověk projít celým světem. Vcelku – až na málo výjimek je možno lidem důvěřovat; nic neposiluje optimismus více než tato zkušenost. Kdybych uměl italsky, byl bych přišel o rozkoš tohoto poznání; byl bych dokonce méně viděl, protože bych méně bloudil a neocitl se chvílemi v končinách, o nichž bedekr nemluví. Člověk vlez do tramvaje, která jede opačným směrem; a místo v nějakém hloupém parku s ** nádhernou vyhlídkou se octne v tovární čtvrti a potlouká se v nevýslovně špině takové Arenelly, vyjeven víc, než kdyby se podíval subtropické vegetaci palermských sadů. I bloudit, i být němý, i být bezmocný v boží dlaní je veliká rozkoš a velký prospěch.

PODZEMNÍ MĚSTA

Míním tu dvojí podzemní města: zasutá města lidí, kteří kdysi žili na povrchu země; a podzemní nekropole mrtvých. Pompei, Palatin, Ostia; a katakomby v Římě, v Neapoli nebo na Sicílii. Sopečný popel pokrýl Pompeje pětmetrovou vrstvou; nevím, co zasulo Ostii třímetrovým nánosem pěkné hnědé hlíny; Palatin zasypal sám sebe svou cihelnou masou. Vršek Aventin dosud spí, a pod ním je snad také takové podzemní město. Kdekoliv skoro hrábnete motykou, najdete zdívo, oblouky, kvádrové základy. Pak se tomu řekne termy nebo palác nebo divadlo toho či onoho císaře a lidé se na to chodí dívat. Je to někdy náramně rozměrné, jindy to vypadá asi jako naše sklepy; Pompei či Ostie vám ukáží tu a tam trochu slunnější stránku antického bydlení, pěkné domy, atria s vodními bazény, jižní rozkošnictví slunce, vzduchu a vody; v Ostii najdete skvělé mozaikové podlahy, v Pompejích několik fresk zajímavých a spanilých, všude pak dřív, hlavici, fragment sochy, krásně řezanou římsu, vše to jako nesouvislá slova či vytržené verše z mramorové, jiskrné formální řeči antiky. Vcelku tato města, tyto ulice, tyto zevně nesličné domy byly stejně těsné a nečisté jako ty dnešní, stejně plné křiku, blech, mokrého prádla, koček a koz, smradu a slupek jako kterákoliv neznámá ulička u Tibery. A uprostřed tohoto hlučného, stisněného, dusného mraveniště bylo nádherné fórum, bylo divadlo, bazilika, chrámy, splendorní lázně, slavoobrány, palácové kasárny a jiné císařské fundace, okázalosti a monumenty, jaké o tisíc let později stavěli jiní císařové a papežové na oslavu jiných bohů či jiných dynastií. Svět se tak tuze nemění; v ledačems ovšem předhonila antika naši civilizaci, například že stavěla ulice neúprosně do čtverců docela jako dnešní Chicago, nebo že vynalezla standardní bytovou industrii tak jako dnešní Amerika. Vynalézavost se tu rozhodně neplýtvalo. Člověk by řekl, že latinský duch byl náramně přímočarý a věcný, libující si v soukromém přepychu, třeba hodně femeslném, a v ještě větší okázalosti podniků veřejných; duch velmi málo tvořivý, vkusu tvrdého a standardního, náchylný k barokní rozměrnosti a přeplněnosti, spíše kvantitativní než kvalitativní, umělecky celkem nápadně nevydatný. Pro tohoto suchého a pyšného Latince tedy dělali helénističtí Řekové, takoví lepší štukatéři, své neuvěřitelné kejkle dlátem v nejjiskřivějším mramoru; tesali pořád malebněji, rozevlátěji, barokněji, jako by hmota jim už vůbec nekladla odporu; ale znuděný Latinec, stejně nenasyčený kolosálními sochami císařů jako nejnežnější vzdušností helénistických reliéfů, začíná kupovat přísné, strnulé egyptské sochy a modlit se v podivných kaplích Mithrova kultu. Podívejte se v římských muzeích, jakou spoustu egyptské plastiky si navezli staří Římané.

Nuže, v tomto římském světě se ocitá křesťanství a láme jeho tradice silou prapodivnou. Nejprve zalézá pod zem a dlabe tam katakomby; podle legendy je to následek pronásledování – ale jakživ jsem nečetl o pronásledování křesťanů například v sicilských Syrakusách, a přece tam jsou největší katakomby. Spí se tu probouzí jakási daleko starší, praobyvatelská podzemní tradice; aspoň na Sicílii jsou obrovské jeskynní nekropole z doby sikulské, nekropole, jež změnily celá horstva v hotové plásky samých jeskyň. A podívejme se na katakomby Kallistovy nebo u Santa Agnese fuori; to naprosto není podzemní úkryt prchajícího člověka, nýbrž složité dílo křtčího pudu; a staré kostely zapouštějí kořeny v podzemí aspoň svou kryptou. Vždyť i kabylské pověsti povídají, že praotec a pramatka lidského plemene přišli z podzemí. Pravda, křesťanské umění v počátcích široce navazuje na řemeslný styl latinský; ale ten se tu ihned „kází“, zjednodušuje, nabývá posvátné nehybnosti, tektonického členění, přísné plastické čistoty, takže přechod od latinského umění k prvokřesťanskému má všechny známky spíše přelomu než vývoje. Je to, jako by tu nastoupil nový živel nejen kulturní, nejen sociální, nýbrž přímo etnický; jako by opět se ozval pralidový materiál, jež suchá latinská civilizace si nedovedla zasimilovati. Řekl bych, že s křesťanstvím ožili jacísi podzemní Morlokové, o kterých mluví Wells: národ, který si ze svého podzemí přinesl rozkoš stínu, uzavřených a tichých prostorů, přísné intimity, nehybných forem. Křesťanství jim dává obsah a obrazové představy; zhrublá antika jim dává formální prvky; a tato primitivní, nevyčerpaná lidovost, jež neměla co říci ve světě latinském, nyní konečně mluví, tvoří, zpívá; z muzických kamínků skládá svaté a sličné mozaiky, jež jsou uměním šera, zužuje římskou baziliku v uzavřenou loď, rychle nachází svůj skulpturální sloh, a jakmile se naskytne příležitost, podá si ruku se severními barbary a přijímá od nich architekturu románskou.

Odpusťte, jsem laik a píší toto jako román; snad jsou to odborné nesmysly nebo věci sto let známé. Ale musím si uvést v souvislost to, co vidím;

převrat, jež znamená křesťanství v římském světě, mne znepokojuje a dráždí jako málokterý romantický úkaz pod sluncem. Nevědomost hříchu nečiní.

ANTIKA

Jsou lidé, kteří mají k antice poměr (někteří dokonce mají poměr s antikou), a jiní, kteří poměr k antice teprve získávají. V tomto druhém případě je průběh asi takový: když poprvé přijdou do velkého skladiště antik, takhle do vatikánského nebo termeského nebo neapolského muzea, zprvu prodlévají zbožně před každou sochou a šeptají si uchvácení nějaký klasický citát, například „Caesar pontem fieri iussit“. Po první půlhodině nenápadně zrychlují krok. Po hodině putují dalšími sály řízným pochodem. A za dalších patnáct minut by už chtěli mít velocipéd...

Druhé stadium se dostaví, když poutník vidí devět Sokratových hlav v řadě na šteláži jako láhve se zavařeninou, sedm Homérů, třináct Hadriánů a dvacátou Venuši praxitelovského typu; tehdy začíná chápat, že se musí rozlišovat mezi kamenictvím a sochařstvím. A když už viděl vše, dostaví se konečné poznání, že žádná antika vlastně není; že to je jenom slovo, které označuje věci tak různé, jako je dejme tomu Cimabue a Langhans. Aspoň tak velký je rozdíl mezi selinuntskými metopy v Palermu a nějakým Caracallovým portrétem.

Tak především první notný rozdíl je mezi sochařinou řeckou a římskou, přitom slovo „řecký“ neznamená pranic, protože prostě nelze nazvat jedním slovem archaického Apollóna a pergamský barok. Řekne-li někdo, že zbožňuje antiku, praví tím, že viděl kameny, a ne sochy. Nedá se to obsáhnout jedním vkusem; musíte si vybrat své a k tomu ostatnímu zachovat aspoň zdvořilost. Že je to všechno mramor, to ještě neznamená, že je to všechno stejné.

A když tedy poutník shledá, že není žádná úhrnná antika, dostane se mu náhradou poznání, že je tu náramná síla jiných a hrozně zajímavých úkazů. I. Především jsou tu archaická umění domácí, tak zejména umění etruské, jež je silné a těžkopádné, a umění sikulské, po kterém zůstaly velmi pěkné návní urničky, takové hliněné domečky s idylickým reliéfem, a pravé dórské umění sicilských kolonistů; toto snad velebít nemusím. II. Pak je tu řecký import, který má s vlastní Itálií asi tolik společného jako s Kensingtonským muzeem; Římané si sem dováželi sochy a sochaře; sochy se uchovaly v původní kráse, ale sochaři se většinou pokazili. Tady pak se najde styl atický a argivský a rhódský, pergamský a helénistický a jiný, a skvostná díla, a kopie, a úlomky, za které bych dal celého Laokoonta i s Umírajícím Gallem a Farneským bykem a ještě bych přidal vše, co mám a co by mi kdo půjčil. III. Pak se tu rozmohlo domácí řeckořímské velkokamenictví, ale to už se do toho pustili také Římané či který národ, a tesali, až se kolem nich prášilo; bývají to hrozně tuctové kusy, velkovýroba, strojní pohon, řemeslo, virtuozita, siláctví, realismus a barok, ale také (obyčejně v lapidáriích) dílka, ze kterých na vás dýchne lidová svěžest, prostota a venkov se svými sady, olivami, šalvějí a studánkami. IV. Potom tedy je tu vlastní římské sochařství, tvrdé, naturalistické, portrétní a věcné: císaři, zápasníci, matrony a bestie, bronz, barevné mramory, cirkus, politika a strážlivá skutečnost: umění hmotářské, imponující a strohé, přežralé a vysychající. V. A do toho všeho tu a tam vhrkne nějaká nová inspirace: například když se ukáže možnost pomalovat stěny barevnými obrázky, a najednou docela jiné ruce než ony s dlátem, ruce nesilácké, rozkošnické a něžné malují lehké fresičky v Pompejích, snové a vyzábělé architektury, chvějivě nadechnuté krajiny a figurky motýlí nehmotnosti; nebo naopak když nevím jaký Trák či barbar provedl ohromnou hrubost caracallovských mozaik, ty strašlivé pytle svalů a čupřinaté tuřiny představující heavy-weights římského cirku, dílo tupé a brutální, a přece ve své těžké formové řeči ukazující cestu příštím křesťanským mozaikám. Ale samy římské sarkofágy, ty sloní kádě přetíženy hustým, těžkotvarým, vrtaným reliéfem, ukazují, jak málo helénské šťávy proniklo tvrdou římskou skořápkou. A podívejte se na reliéfy Severova nebo Konstantinova oblouku; to je přímo atavismus těžkopádnosti, tady už docela odprýskává importovaný nános helénské kultury. Jen o krok dál, a jsme v Lateránském muzeu: umění polobarbarské přechází v křesťanskou primitivnost.

A tak místo antiky najde poutník všeliké národy, místo univerzální krásy živelné a nevědomé mocnosti kmenové; jářku, i toto poznání stojí za to; ba věru, neboť podává svědectví o převeliké síle etnické. Ať dělá co dělá, národ se posléze vrací bezděčně a pudově zase sám k sobě a přeroužuje se v sobě samotném.

Divné pak a silné jest umění vůbec.

Z ŘÍMA

Na mou čest, nevynechal jsem žádnou slavnou památku ani oblouk, neodpustil jsem si žádné muzeum, ani termy, ani mauzoleum, ale budu vám povídat o místech skromnějších; mám už takovou poutnickou máni, a když už tedy se mi chtělo sedět a na nic se nekoukat, sedělo se mi lépe u Svatého Vavřince, co je ten maličký vodotrysk, než ve stínu Kolosea, kde splašený guida vykládá nepromokavým Angličankám, kudy tam tekla ta voda a kde tu pouštěli ty historické lvy.

Už jsem jednou psal o Santa Prassede a Santa Pudenziana; vzpomínám na vás ještě jednou, zlaté mozaiky, neboť našel jsem ještě krásnější a světlejší v San Cosma e Damiano, kam nechodí nikdo, kde nebyl nikdo než varhany, na nichž preludovaly neviditelné ruce; mezi dvanácti ovečkami třináctá, toť Kristus; ovečka na knize se sedmi pečetěmi, toť on, a ještě jednou on ve slávě nebeské; neboť tehdy snad ještě nedělali kříže s mrtvým a strašným Kristem. Svatí pak jsou hubení, něžných rukou a hrozně velkých, vážných očí; svatý Petr a Pavel je vedou ke Kristu, jenž je přijímá s pohledem stejně velkým a smutným. Nevím ani, co bych vám řekl o Santa Maria in Trastevere, neboť jsem se v Trastevere zakoukal na místní lid; je to taková římská Malá Strana, svět malých lidí, malých náměstíček a malých dětí; lidé sedí vážně před vraty a o kolena se jim otírají románské ovečky se sladkýma očima. Santa Agnese fuori je hrozně daleko; má katakomby a mozaiky a antické sloupy, ale ze všeho nejhezčí je sám vnitřní prostor a stěny se sloupy, emporami a okny docela nahore, což je překrásné a moudré členění. A pak je tam rotunda. Santa Constanza s přepěknými mozaikami na bílé půdě, kde andělíčkové trhají, odvázejí a šlapou modré hrozny; má to ještě plnou římskou tradici, ale je to tak nějak dětské, naivně zpřísnělé, jako ty první křesťanské skulptury, kde také skoro jen oči mluví o nové lidské víře.

Ale je-li vaše duše smutná a zamyšlená, je-li den plný zlatého záru, je-li vám už vše jedno a chcete-li se odevzdat hodině nebo osudu, jděte do San Lorenzo fuori. Ne proto, že je tam pěkný a dokonce hned dvojnásobný kostel, slepený z nejspánilejších řeckých říms a sloupů, ale že tam je klášterní ambit, maličký románský ambitek se zahrádkou a vodotryskem. Staříčkův kýčář tam pozorně akvareluje ubohou kresbičku, nějaký fráter se dloubá prstem v hlině a mluví sám k sobě jako ten vodotrysk, a to je vše. Stěny jsou polepeny deskami z katakomb; nějaký úlomek reliéfu, dětsky nakreslená ryba či beránek, a hlavně spousta náhrobních nápisů. URSUS VIXIT AN XXXXI. Někjaký Ursus žil jedenačtyřicet let; a ty, ty žiješ teprve třiatřicet. IRENE IN PACE. LAVRITIO CONG BENE MERENTI UXOR. To manželka dala vytesat zasloužilému Lauritiovi. Bene merens, toť celá chvála; byl hodný a zasloužilý; je-li pak třeba žádat na člověku víc? I ty buď bene merens. CHERENNIUS VETERANUS. Tento patrně žil velmi dlouho a zemřel osamělý; neboť nikdo mu nepřipsal věnování. Jinde stojí jen „děti a propuštěnci“. Hle, konec antické nádhery; místo císařů a bohů

přicházejí tito bene merentes, tito pekaři, hokynáři a řezníci, a odkazují věčnosti svá jména neobratně vyrytá na kamenných deskách. Lauritius nebyl ani císařem, ani hrdinou, ani konzulem; byl jenom bene merens; toliko křesťanská prostota zachovala jeho zasloužilé a skromné jméno pro věky věkův. Vidíte, právě v tom vidím spíš smysl křesťanství než v pohanské velikosti Svatopetrského chrámu. A proto je tak dobře člověku býti v červených ambitech u San Lorenzo.

SLADKÁ UMBRIE

Nejel jsem za svatým Františkem, nýbrž za svatým Giottem; ale nakonec mne objala země ze všech nejsličnější, s městečky ze všech nejčistšími a nejpěknějšími. Aj, Betléme, tvé jméno jest Spello či Trevi – či Spoleto nebo Narni? Pravím, požehnané kopečky, že na každém z vás bylo by i bohu milo se zrodit: a to jsem ještě neřekl jména všech, a neznám ani, jak se jmenují vsi a samoty a hrádky na temenech oblých hor. Umbrický bůh stvořil rovinu, aby na ní rostly vinice a topoly, pahrbky, aby na nich rostly kadeřavé háje, cypřiše a samoty, a hory, aby na nich vyrostla města s etruskými hradbami, gotickými domečky a náramným římskorománským kastelem. Umbrický bůh pak měl překrásnou modrou barvu pro oblohu a ještě pěknější barvu, již natřel dálky a hory. Proto je Umbrie tak zázračně modrá, nejmodřejší ze všech zemí.

Assisi, tichosti, modří nebeská! Zajisté je velkým a svatým svátkem spatřit, jak Giotto oslavil svatého Františka, jež velmi asi miloval; neboť namaloval o něm moudrá, líbezná, neskonale mírná díla. Ach, proč mi vedle nich učaroval divý, veliký Cimabue! A když už mi učaroval, proč zůstal tak tajemně a nerozřešitelně zahalen pláštěm zkázy, jenž pokrýval jeho podivné fresky! Bylo mi těžko v San Francesco zápasiti mezi jasným Giottem a Cimabuem podivuhodným; ale sotva jsem se vymotal z kostelního stínu, byl jsem ztracen; pohlcen světlem; udolán modří; oslepen, ohlušen tichem; učarován výhledy. Představte si Betlém v poledním záru; samé kostky z neomítnutých kamenů, gotické obloučky oken, arkýře, oblouky od domu k domu, a mezi nimi modrá hlubina země i nebes. V hlubokém stínu chodeb šíjí ženy nebo pracují bene merentes; je to jako Giottovy obrazy. Se vším všudy je to čtrnácté století; a čisto, jako by půda byla umetena prostřenými rouchy a ratolestmi palmovými. Napravo a nalevo místo ulic schody se samými oblouky; a všudy vidíte přímo pánu bohu do oken nebo stejně přímo dolů do líbezné roviny umbrické, plné stromečků, alejí, bílých kostek a modrosti. A proto rychle, rychle odtud!, aby to zůstalo prchavým snem, jenž netrvá.

Kam jsi to prchl? I Perugia je sen, vidina a Betlém mezi modrým nebem a modrou zemí; Betlém o něco větší, městečko paláců a pevnostních domů, etruských bran a podivuhodných výhledů. Bože, jak tady zapadá slunce za modrými vlnami hor! a jak oslepuje poutníka, když putuje k Ducciovu spanilému oratoriu! Neměl jsi v lásce Perugia ani Pinturicchia; jejich sličnost ti chutnala příliš sladce a snivě; nu vidíš, vždyť je to lahoda právě tohoto mírného, nehrdinného kraje, této milostiplné pahorkatiny, nejzelenější a neblankytnější z celé Itálie, těchto oblých a něžných kopečků; byli to Umbrové, a ty jsi někdo jiný, a tvá země je těžší, jenom si vzpomeň na svůj kraj; bože, svět je krásný tisícovým způsobem, ale této umbrické zemi se dostalo zvláštní milosti. Budiž jí přána, a nyní zase dál!

Ale ještě se musím zastavit v Arezzu, aby mne potěšil jemný a přísný Piero della Francesca svými freskami. Pravím, toto jest duch světský, ale plný ušlechtilé zdrželivosti; i jeho bojující zbrojnoši režou do sebe s výrazem tichým a přísně zádumčivým. Avšak jeho královna sábská se svými dvorními dámami, jeho Panna Maria s andělem, to jsou jemné, cudné kastelánky vysokých a bleďoučkých čel, útlých a spanilých pohybů a vznešenosti podivuhodné; jakási něžná tesklivost pak obestírá tato přesná, trochu suchá, mně zvláště drahá díla.

Abyste mne zvláště odměnilo za mou návštěvu v hrozně palčivosti předbouřkového slunce, ukázalo mi Arezzo ještě několik kostelů skoro nezasazených strašnou vlnou katolického baroku a svou antickou aretinskou specialitu v maličkém muzeu: velmi nemravné obrázky vtlačené uvnitř plavých nádob. K čemu to sloužilo, nevím. Ještě dnes pak jsou tu dívky hezké, s ještěřcíma očima.

TOSKÁNA

Jen padej, dešti, vodo nebeská, a ovláž mé severní srdce, svěží chlady. Neb takto jest mi dobře odpočívati.

Kdekoliv jsem putoval po této italské zemi, hledal jsem se zvláštní starostlivostí etruské památky; neboť ten etruský národ mne jaksi znepokojuje. Byl to lid zavaltý, tlustých krků a volských pohledů; dělal černé vázy v trochu těžké formové řeči a divné náhrobky, na nichž odpočívají sochy nebožtíků v jakési slimáci poloze. Byli to asi velcí klidasové a dobráci; a mne zajímá, že na křesťanských náhrobkách se pak vrací ten krátký, tlustokrký typ čtverhranných hlav a zavaltitých údů. Tehdy asi byla Toskána zemí smutnou a přísnou jako dnes třeba Sicílie; zato nyní, nuže, sem se všemi slovy, jež praví, že něco je milé, utěšené, vděkuplné, půvabné, rozkošné, spanilé, krásné a líbezné! Burckhardt praví, že Toskána vytvořila ranou renesanci. Já však myslím, že raná renesance vytvořila Toskánu: vzadu modré a zlaté hory, před nimi kopce dělané jen proto, aby na každém byl hrad, zámek či tvrzička, svahy posázené cypřišemi, hájky piniové, hájky dubové, hájky akátové, girlandy révy, štavnaté a modravé pletence z dílny Robbiů, modré a zelené říčky divé a lahodné; zrovna tak to maloval Fra Angelico, Fra Lippi, Ghirlandajo a Botticelli a Piero di Cosimo a ti všichni ostatní, a věřte mi, že oni dali té zemi tuto lahodnou plnost něžnou a malebnou a učinili z ní obrázkovou knihu, abychom v ní s potěšením, s úsměvem, s jasnými očima listovali... až nás zarazí něco jiného, Donatello, Masaccio, tajemná a zasmušilá, přísná a hluboká lidskost. Pak už nemluví kraj, nýbrž člověk.

A přece tato líbezná florentská Toskána dlouho a náramně bojovala se všemi sousedy: s Aretinskými, se Sienou a s Pisou, čímž jsem se šťastně dostal k Pise, Pisa je docela příjemné město; před mnoha sty léty byla přístavem, následkem čehož podnes smrdí. Už v Palermu jsem uvažoval o povaze a složitosti přístavního zápachu; myslím, že jsem tehdy zapomněl na důležité složky, jako je moč, rybí vnitřnosti, přiboudlina a různá tajemství jižní kuchyně, za nimiž si netroufám blíže jít. Jinak Pisa je obecně známa svou šikmou věží; nuže, má ještě jednu, a sice u San Niccoly. Největší slávou a specialitou Pisy je její pěkná sloupková architektura, taková šťastná mánie lehkých arkád, jež pokrývají celé stěny svým přívětivým rytmem; ani uvnitř se Pisánští nemohli nabažit sloupů a sloupků, i udělali pět lodí a ještě nahoře galérii s arkádami, vše pěkně pruhované a vyvedené k velké radosti očí. Ale ještě větší slávou Pisy je její skulptura, a já se přiznám, že mi Giovanni Pisano udělal. Dejte si, vy historikové, přednost Niccolovi Pisanovi, jenž křísil antické Múzy; ale já jsem se zakoukal do vášnivého a drsného Giovanna, který mi připomíná Donatella, Giovanna prudce zabraného do lidské přirozenosti až po její bolest a strašnost. A mám-li si odpočinout od této náruživě podívané, půjdu k Bonannovi, sednu si u kostelních vrat a budu se dívat na jeho svaté reliéfy, jež jsou křesťanské a mírné jako nevím co na světě. (Abyste neřekli, že jsem posedlý křesťanstvím, povím vám něco jiného: tady v Pise u Svatého Štěpána jsou musulmanské prapory, trofeje z válek proti nevěřícím psům. Mezi nimi pak jsou tři nebo čtyři tak podivně krásné, že jsem v tu chvíli zapomněl polovičku nejslavnějších obrazů, na které jsem si umiňoval nikdy nezapomenout.)

Dále je v Pise Campo Santo, hřbitov ze všech stran pomalovaný starými freskami, jež jsou pěkné a poučné. Na jedné z nich vytahují andělé a ďáblůve duše z těl smrtelníků; duše jsou dobře živé, skuteční cvalci, a tož musejí smrtelníci strašně otvírat ústa, aby duše mohla projít ven. A ještě je tu mnoho k vidění; ale Giovanni Pisano mne okouzlit nejvíc.

JANOV A MILÁN

Podle různých zpráv je takzvaná Riviera di Levante země krásná, přímořská a přímo proslulá, jak svědčí například jména Rapallo, Sestri, Portofino, Nervi atd. Nemohu to dobře posoudit, neboť vlak probíhá touto rajsskou krajinou výhradně pod zemí, v samých tunelech, až po sám Janov. V Janově jsem se konečně dostal na povrch země, a našel jsem tu kraj kupodivu kopčitý, což dává janovským ulicím průběh neobyčejně rozmaný; pustíte se dolů v naději, že tam dole musí být moře, a zatím najdete před sebou „salitu“ šplhající do záhadné výše. Ostatně jsou tu samé schody, výtahy, lanové dráhy, tunely a přemostění, dále spousta paláců, jež místo dvorů a zahrad mají samé portiky a schodiště běžící nahoru nebo dolů, což tedy je janovská specialita, a konečně přístav, přístav náramný, překypující, těsný a podivuhodný, kterého se nemůžete nasytit ani zblízka, ani z přenáramné výšky Castellacia. Je to přeplněný kravin, kde železné a dřevěné krávy jedna přes druhou bučí, pouští vodu, přežvykuje uhlí a železo, tlačí se, funí, přeshlapuje, cpe se a vydává; jsou tu krávy zaoceánské, černé a červené, nažrané k puknutí, a krásné veliké plachetnice, a parní ovadí kroužící kolem těch velkých hovad, a bachraté vlečné čluny podobné spícím prasnícím, a komáří kocábky, rybářské plachetky, bílé paqueboty svítící mosazí, komíny, stěžně, rahna, matoucí houští stožárů a lan, přístav hojný a primitivní, bohatý a středověký jako celá Itálie. A tak už mi odpusťte, že toho vím o Janově tak málo; zapletl jsem se do této přístavní podívané, a vím jenom ještě to, že strážníci tu mají dlouhé kaftany a místo pendreků hole, že Janov měl v dějinách tuze špatnou pověst a že místo nebes jsou tu jen šňůry se špinavým prádlem; ulice pak jsou tak úzké, že člověk s košem na hlavě musí křičet, aby ostatní lid před ním vyklidil cestu. A ty mramorové paláce, ať se jmenují Doria, Balbi či Cambiaso, jsou dnes vesměs obsazeny bankami; ani nebudu vykládat, co si o tom myslím, ale tohle jsem našel všude. Ten osud čeká jistě i kostely; za postranními oltáři budou sedět pokladníci až po prokuristy, za hlavním oltářem pak sám pan náměstek ředitele; vrchní ředitel bude ovšem rezidovat ještě výš, na pravici Boha Otce všemohoucího.

Viděl jsem dále babylónskou věž, na níž se pletly jazyky pěti stoletím; je to milánský dóm. Zdály to vypadá jako obrovský kus blejna antimonu, co krystalizuje v takových tenkých jehličkách, nebo jako nesmírný mramorový artyčok; každá jehlice, toť věžička nebo fiála, a když ji rozlousknete, má uvnitř plno soch a nahoře sochu, což vidíte, jen když vylezete na střechu; těch soch je jenom zvenčí 2 300, jak udává bedekr v cifrách vždy velmi umírněný, ale myslím, že nepočítá panáky, kteří jsou jenom v reliéfu. Je to jedno z největších poblouzení, jaké jsem kdy viděl, ale i vás to pomate svou extenzivní máni; ty sochy sic nestojí za mnoho, opěrné oblouky jsou suchopárné, jehly a věžičky nesmyslné, ale je toho všeho tolik, že nakonec tě to načisto opředě svou fantastickou, bláznivou, bělostně přízračnou nestřídmostí.

Ale jsou tu také stinné, ctihodné a potěšující kostely, takový Svatý Ambrogio nebo Svatý Lorenzo, kde ještě toho zůstalo hodně mnoho po zravých Langobardech, jiné celé pomalované od sladkého Luiniho, jiné pěkné a přísně bramanteskní, ale to vše nemá co dělat s dnešním Milánem. Milán, nejlidnatější mezi knížaty italskými, si dává jaksí záležet na tom, aby byl malým Londýnem. Proto je tu tolik drožek, aut, zatracených bicyklů, hluku, bank, kolportérů, tramvají, mramorových záchodů, světelných reklam, lidí a frekvence a strážníků s černými přílbami, kteří vypadají jako pohřební zřízenci, a obchodů, houkaček, spěchu a všeho možného; lid je tu bezbožný, jenž nesvětí svátků a nedbá ani jiných tradic, jako lazzaronství a žebroty a malebnosti, ani nespí na chodníku, ani nevyvěšuje na ulici své špinavé prádlo, netříská do hovad, nešije boty uprostřed ulice, nezpívá barkaroly, zkrátka, nedělá nic pitoreskniho; a vida, přece se tu líp dýchá, i když to není samý vzduch slavné minulosti.

MOŘE

Jaderské, Tyrhénské, Africké, Jónské, Ligurské; modré, zelené, ocelové, perleťové, zlaté a černé; mrtvé, dřímající, hučící a zpěněné; ať nezapomeňš na žádnou z těch proměnlivých tváří. Nemluv, nepokoušej se mluvit o hře vln; brečel jsi málem na pláži v Rimini, jak se ti strašně stýskalo po všem na světě, když vlna za vlnou se kladla k tvým nohám a složila k nim svou duhovou pěnu, a pak z toho byly sliny a rmut, a ty jsi sbíral mušle a vzpomínal na všecko, co je a co bylo. A voda sorrentská, jež je modřejší než každá voda na světě, a v Salernu moře, jež ti protklo oči svým ukrutným leskem, mečem plamenným a obrovským, voda v Janově, jež páchne sudem, a v Ostii, jež je žíhaná bíle, a duhové moře tam dole, u Girgenti, vpravdě a svatosvatě moře Galateino, neboť sám jsi tam viděl něco divuplného, ale bylo to příliš daleko; úžina Mesinská, celá posypaná světélky po obou březích, a moře u Arenelly, kde jsou skály zlaté a černé krávy vstupují do vody, a pod Taorminou, kde břeh dělá tak divnou arabesku, že se na ni musíš dívat po celé hodiny, a přece to nepochopíš, a místa, jež už neumíš pojmenovat a kde se ti mísí strašná modř, úpal, srdceryvný řev oslů, zrající pomeranče a hbité klouzání ještěrek v jediný téměř nepřičetný dojem, kořeněný zápachem trusu a máty.

Ale to není všechno: jsou ještě očadlí rybáři, kteří se brodí až po pupek ve vodě, vlekouce sítě; jiní, kteří stahují plachty černých lodí a vynášejí koše ryb, a jiní, které vidíš řezat obzor světlou kosinkou plachty a s nimiž bys chtěl být; dále přístavy, od těch velkých, kde to buší jako fabrika, po ty rybářské, kde shnilá voda oplachuje řasnaté podbřišky plachetnic, jako je krásná a páchnoucí Cala v Palermě, a až po ty nejmenší, ty maličké zálivy mezi útesy, kde se kolébá jediná kocábka, až ti je z toho smutno. A k tomu počtej ryby na trzích, rybky lesklé a duhové, stříbrné sardinky, tunové mořské býky čtvrcené v Palermě, ohavné krakatice, chrchle a slizy, jež jedí v Neapoli, černé úhoře, ryby bílé jako ženská paže, zlaté, modré a rudé, a strašně krásnou vodní havěť, na kterou jsi se omámil v neapolském akváriu: šafránové sasanky, závojové tanečnice, nehmotné okurky duhové naběhlé, Crookesovy trubice utkané z mlhy, jimiž pulsuje duhový proud, mořské růžice podobné psím řitím, poustevnické raky, rváče to přeukrutné, mořské jazyky opisující překrásné křivky, obludy a květy, tvorstvo, jež mate všechno, co sis kdy myslel v životě.

Ale ze všeho nejkrásnější a nejdívnější je voda, která uplývá za tebou.

VERONA

Dovolte, abych nyní řekl všechno špatné o zemi vlašské: že je tu příliš horko a příliš drahé, mnoho taškářů a blech, strašný rámus, samý barok, banditští drožkáři, malárie, zemětřesení a ještě hroznější zla; a to vše prozrazují ze msty. Bídna Mantovo, rodiště Vergiliovo a Mantegnův hrobe! mizerné hnízdo, kam jsem vážil cestu, abych se podíval na fresky velikého, přísného miláčka Mantegni! Což je lidské a křesťanské odepření mi přístup do vytoužené Camera degli Sposi jen proto, že je jakýsi (nevím skutečně jaký) národní a vlastenecký svátek? Tvrdý kustode, který jsi odolal svůdnému sustění mých bankovek! Bezcitný direttore, jenž jsi krčil rameny s výrazem nekonečného politování a neuhnul ani mým hrozbám! Nudná maloměstska Mantovo, kde se tři kluci proháněli s praporem, oživuje nejprotivnější ulice tohoto světa! A ty, země italská, jež jsi mne na mé krátké pouti podělila nejméně šesti národními svátky, aby mne vyhnaly od bran památek ravennských, a ode dveří umbrické školy v Perugii, a ode všech pozemských krás v Neapoli, – pravím, všeho mnoho škodí; a Mantova vyčerpala už mou trpělivost. Nechť nikdy cizincova noha nestane v Mantově!

A abyste věděli, jsou tam ke všemu špatné postele, nijaké jídlo a lid nepřijemný.

Takto se pomstiv, mohu opět sklonit kolena před nejtihodnějším kostelem svatého Zenona ve Veroně. Hlavní pýchou Verony je sice Paolo Veronese, římský amfiteátr, Morone, Scaligerové a salám; pro mne však Verona je jenom Svatý Zeno, langobardský bratříček normanského Monrealu, bratříček prostáček starší a chudší, jemuž se nedostalo zlatohlavu mozaik ani oslňujícího chiostra, aniž pak podivné hojnosti zlatých a vykládaných ornamentů, nýbrž jen ambítků prostých a zamýšlených, a vážného, velkodušného nitra, a zejména dveří: dveří velikánských, pokrytých mosaznými obrázky a zasazených v portálu s obrázky kamennými. Tyto prý dělal nějaký Nicolaus a Wiligelmus, a ty mosazné jsou prý původu německého; ale jsou krásné, či spíše jsou dojemné. Usmíváte se na ně a jste pohnut úsilím naivní ruky povídat, vypravovat bibli, překonávat strašné potíže, například kam prokristapána dostat Krista, když má umývat nohy dvanácti apoštolům sedícím en face; prostě nejde to jinak než vystrčit Krista Pána zády ven. Na každém obrázku cítíte tu úsilovnou myšlenkovou práci, jak to udělat, jak to povědít, jak to spořádat a dostat dohromady; z Tintoretta, z Tiziana, nevím z kterého nejskvělejšího mistra necítíte nikdy tolik duševní práce, tolik myšlenkového úsilí, jako z těchto opravdu naivních reliéfů. Ale nic platno: kam se duch vloží, tam se také najde; a dveře u Svatého Zenona jsou ta nejkrásnější bible, kterou jsem ve svém životě četl.

A pak všude, kde je trochu místa, na patkách a hlavicích sloupů, mezi oblouky, kde se vůbec dá, vyteše a vytepe románský umělec samá zvířátka: psy, medvědy a jeleny, zajíce a žáby, koně a ovce a ptáky. Jsou to docela jiná zvířata než ta na antických reliéfech; tam to bývá kalydonský kanec nebo Venušin delfin nebo vůbec něco z mytologie, anebo potom naturalistické portréty zvířat; ale tady to je sama příroda, tady je to náklonnost k zvířím polní a lesní, jak vyšla z ruky Páně; poměr člověka k zvířeti je tu intimnější, srdečnější a... řekněme lidštější než v celé antice. Člověk má osobně co dělat se zvířím, v dobrém i zlém; Adam vyhnaný z ráje musí orat, ale (zrovna u Svatého Zenona) také zabíjí a udí prasátka, stejně jako šlape víno, žne a češe jablůčka a jezdí na koni a honí zvěř; pročpak by také medvěd a jelen nemohl oslavit Pána na průčelí Svatého Zenona? Ano, je tu jiný, svěžejší poměr k světu; a věřte mi, nikdy nepochopíme zánik nádherné antiky, nenajdeme-li dostatečné ctnosti v prostotě doby, jež přemohla antiku.

KOSTELY

Kdybych za každý kostel, do kterého jsem vlezl, dostal docela malý odpustek, mohl bych do konce života hřešit jako dosud a ještě bych přišel do nebe. A byly mezi nimi kostely náramné, tak velké jako nádraží, pošta a radnice dohromady, řekněme takový Svatý Petr, kde je člověk umáchnut prostorem, nebo dóm v Miláně, a dóm ve Florencii, kam jsem vlezl i v noci; vonělo to tam kadidlem, a jen několik svíček se tráslo v rozlehlé tmě; ale ještě podivnější to bylo v noci v Padově, v tom velkém cihlovém kostele, kde na mne přišla metafyzická úzkost a kostelník; v Arezzu mne dokonce zamkli v kostele strašně vysokém a temném, až mne vyvedl anděl v podobě zedníka; nicméně viděl jsem tam pěkné reliéfy, ale nevím, od koho jsou, a také anděl to nevěděl, ale jsou z přechodu mezi gotikou a ranou renesancí. (Také mne zamkli v katakombách u Svaté Anežky; ale protože jsem tam byl s papežským vyslancem, zámek se zázračně otevřel, a bylo to.) Dále kostely velké a krásné, jako ten v Pise a v Monreale a v Rimini, mnoho kostelů dobrých a svatých, některé holé a vznešené jako půlnoc nad zasněženou krajinou, a mnoho barokních, plných parád, brokátu a mramorů, až je člověku nevolno, jako je ten jezuitský v Benátkách a v Neapoli; pak kostely malé a ještě menší a docela maličké, přeslavné kaple, jako zlatá Capella Palatina v Palermu, a Medicejská kaple ve Florencii, co tam jsou ty pohanské, nadlidské náhrobky Michelangelovy, a Giottova požehnaná kaple v Padově, a kaple Sixtinská, kde Michelangelo namaloval stvoření světa: ale tento náruživý a tragický duch nemohl udělat, jak Bůh odpočívá dne sedmého. Kapličky podivné, jako křesťanská mešita Martorana v Palermu, a San Stefano Rotondo v Římě, a kaple ortodoxních v Ravenně, a pak docela obyčejné činžáčky boží, bílé a chladné jako čisté plátno; ale i v nich se ti někdy uleví, člověče nevěřící.

Lidská stránka kostelů, to zas je jiná kapitola. Poslouchal jsem mnohé kázání nerozuměje ani slovu; nejvic se mi líbil ten vousatý kapucín, co ve Florencii řečnil, až to praskalo; pokud vím, hrozně nadával protivníkům církve. A lidé se tu zpovídají až do noci, a někdy se tu scházívali kanovníci, sedí v chóru a melou jakási responsoria rychle a náruživě jako dervišové, nebo jako by se spolu strašně hádali. Mnohým poutníkům se církev v Itálii zdá jaksi středověká; mně připadala spíš muslimská. Všelikých řeholí a kuten je tu tolik, že se v tom ani Alfréd Fuchs nemohl vyznat; nejhezčí jsou ti hnědí vousatí fráteri, co běhají v opánkách; jenomže nevím, mají-li pod kutnou nějaké kalhoty.

Avšak pravým vlastníkem kostela je pan custode čili kostelník. Jsou-li v kostele dobré obrazy, zakryje je plátnem; jsou-li tam fresky, zastře aspoň okna, aby když to mocí mermo chcete vidět, mohl zatáhnout za šňůru a nastavit dlaň. Někteří to provázejí odborným výkladem, což příliš neruší, když neumíte italsky. Jiní pak mají své vlastní náhledy o zajímavostech svého kostela; například v Pise se jdete podívat do baptisteria na kazatelnu Niccolovu, a pan custode vám začne za zády prapodivně houkat a vytrubovat na hubě fanfary, aby vám předvedl ozvěnu; nebo v Neapoli u Svatého Martina, kam jdete hledat Ribera, vyleze kostelník až na sloup a tluče klíčem do bronzových volut hlavice, aby vám ukázal, že prý každá je laděna na jiný zvuk. Jsou také chrámové kočky, větší a nedůtklivější než jiné; žádnou z nich se mi nepodařilo pohladit.

Úhrnem starokřesťanský a románský sloh je ten nejsvětější; gotika v Itálii se až příliš rozpažila po široké a světlé prostornosti, z čehož vychází jaksi střízlivá a nenasycená; pak to hledí maskovat průčelím vyzdobeným, až jde hlava kolem. Raná renesance zas přináší čistotu, přísnost a moudré omezení; a když už jsem jednou velebil Albertiho, musím říci, že také v Mantově nechal po sobě cudný, vznešený kostel. Rovněž Bramante byl muž přísný a čestný.

Vše ostatní pak je barok.

BOLZANO

Dříve se tomu říkalo „věrné Tyroly“; dnes to je provincie Benátská, a za padesát let to snad bude země docela taliánská; až to člověka zarazí, jak tu ta italština zapouští kořínky. Děti žvatlají jednu větu německy a druhou italsky; sedláček ve vlaku se honem chlubí, jak už dovede cedit vlastinu svým požehnaným voletem; služky jsou celé pryč za kudrnatými kluky italské posádky. Jinak noví páni země mají jakés takés ohledy; nechávají zdejší Němcům jejich vlastenecké pomníky a jména ulic a nevím co ještě. Krom posádek sem posílají na výboj školní výpravy; mně jeden takový desetiletý fašista zničehonic vynadal šubjaků; nevím, co to je, ale tvářil se přitom velmi hrdinně a nacionálně.

A přece je to navskrz německá země, dokonce ve zvlášť dobrém smyslu: čistá a přívětivá, úhledná a pečlivá; i hory jsou tu posypány čerstvým sněhem a opatřeny samými lanovkami a čistounkými hospodami; dole roste lehounké víno, a na každém kopečku je nějaký hrad, a lidé jsou vážní a čistí, rozmyslní a ochotní, ženy strašně zubaté, ale časem neobyčejně pěkné a jaksi mléčné; a věřte mi, že po italské pouti je zvláštní radostí dívat se zas do ledě modrých studánkových očí. Na horách pak pěstují zejména krásné vyhlídky opatřené dalekohledy; vozíš se očima po sněhových polích, s příjemnou závratí měříš hrozný sráz, a někdy pak dole potkáš skutečné turisty, kteří právě udělali nějakou tu velikou horu; mají ohromná kolena a sedmikilové boty, mluví nápadně hlučně a za čepicí mají alpské kvítko; ženské turistky jsou obyčejně skvrnitě a nepěkně, příliš plecité.

A když už mluvím o horách, tož nejpěknější jsou na nich tyto věci: vůně dřeva, tekoucí voda a louky. Vždyť, poutníče, to je zrovna to, co ti tam dole jaksi scházelo, aniž bys toho byl si vědom. Teď teprve si vzpomínáš, že jsi po celou svou pouť skoro nešlápl na dřevěnou podlahu, ale na mrtvé a chladné dlaždice, a jedl na stolech plechových nebo mramorových, spal v mosazi a dýchal kamenný prach. Vždyť veškerá antika je kamenná a kovová a nemá zhola nic dřevěného; celý její vtíp je v kameni; já však jsem ze země dřevěné a mám dřevo rád hmatem i očima, neboť je to látka téměř živá, naivní a lidová, gotická, strohá, neantická a domostrojná. Tekoucí voda, to zas je celá poezie severu; toť vodnický a rusalčí motiv proti motivu satyrskému. Řeky nevysychající, věčné potůčky, stružky a prameny, i vy, nejtenčí nitky vodní, zda nejší, čistá, spanilá, živoucí vodo, rovna moři? Neboť hrozný je pohled na vyschlá koryta a bezvodné skály. „Blahoslavena buď voda, svaté stvoření,“ mají napsáno v San Marinu na vodovodu; pia creatura, vodička tekoucí. A louky, ty pravé louky, také tam dole nejsou; mají tam révu a tamarindy, olivy a palmy a oranže, ale louky, husté zelené a hedvábné louky mého dětství, kdežpak! leda takové tuhé kořenité čupřiny ožrané kozami. Ani vrabce tam nemají, ani kosy a konipásky, ani cholouše a stehlíky, ani cvrčky; něco ti tam schází, pořád ti tam něco schází.

Ale když už jednou jsem na této straně Tyrol, musím se podívat na Gossensass, Ibsenovo tuskulum. Sedm let se tu prý starý Ibsen dvořil mladé Němkyni. Ta léta jsou zapsána na pamětní desce hotelu, a podnes je v tom hotelu děvčátko, růžička alpská tak hezká, že sama stojí za tu cestu sem. Kolem dokola jsou lesy vonného dříví, pokosené louky a hučící vody; a duch Ibsenův se znovu točí kolem modrooké Hildy. To už je tak severní, tak docela severní, a přec je to ještě poslední mez nové Itálie.

PARALIPOMENA

Když jsem si teď sám přečetl své italské listy, naplnil mne náramný smutek a stud; vidím, že jsem neřekl skoro nic a nadto jsem zapomněl mluvit o většině věcí zajímavých a znamenitých. Já, bídný hříšník, jsem se nezmínil dejme tomu o Lionardově Večeři v Miláně; ale hned vedle ní je ambit a za ním kapitulní síň či co, a tam nějaký fráter pomaloval kanovnická křesla biblickými krajinkami; jsou prý neumělé, a asi právě proto velmi krásné; jsou mezi nimi hotové japonerie docela bizarní a něžné. Co se Vinciho týče, jděte se podívat do Ambrosiany; je to duch znepokojivě dokonalý; ale u jeho školy, takhle u jistého Salaina, mne až vyděsilo já nevím co vlhce milostného a zvrhle sladkého ve výraze. Jsou výrazy, na které nezapomenete; u Botticelliho je to vždy zaražený a tesklivý výraz rýmy, neboť jeho andělské bytosti žijí v rajském chladu; u Andrey del Sarto měkký a hluboký stín v podoboci, z něhož vyzírají oči palčivě a zastřeně žádostivé; u malířů umbrických unylá a kadeřavá měkkost, hotový nebeský salon de beauté, do něhož pak Raffael nalil hustší římské krve. Tedy Raffael, ano: je to kníže malířské, božský šťastlivec, miláček Múz, všecko, co chcete; musíte vidět v Římě Farnesinu a Stanze, abyste žasli, jak mu to jde od ruky. Ale je to právě kníže; nemůžete se mu jaksi přiblížit, líbí se vám, jak panuje ve své slávě, ale potýkat se jdete s Michelangelem, jenž není ani trochu božský, ale je nadlidský; je tak nadlidský, že je z toho až chmurný a strašný, a nikdy vám nepožehná. Požehná vám Giotto, svatý malíř, a Fra Angelico vám udělá na čelo křížek; tito dva jsou nejzbožnější mezi magistry, když už nemluví o těch starších. Avšak stejně krásné jsou ctnosti tohoto světa: skvostná inteligence Mantegnova především, a Signorelli, Signorelli! Bože, učíň, abych byl přesný a silný jako on. Avšak zavru-li oči, vidím Masaccia a nikoho jiného; říkám vám, že jsem se dosud nesetkal s duchem rozvážnějším a počestnějším, než je tento veliký.

Ach, nemohu už mluvit o všech těch skromných i podivuhodných, jasných i temných mistrech, jimž jsem se podivoval; ale je ve Florencii Hugo van der Goes, spanilost Severu, a v Neapoli dva strašliví, plamenní Theotocopulové, a tato sláva cizích zemí nebudiž zamlčena v blaženém sadu italských Múz.

Třikrát buď pochváleno jméno Donatellovo! Sličná hořkosti chlapecky útlých forem, příroda prožehnutá bolestí jako bleskem vše osvětlujícím, vášnivosti duchovní a nepokojná! není sochaře, jenž by nás protkl obrazy niternějšími. Michelozzo, Maiano, Rossellino, Verrocchio, Mino da Fiesole a vy ostatní, kam se poděla jemná a věčná spanilost kvetoucí ve vašem věku? Parádníci vlašského baroku, co jste učinili z přísné, čisté kázně Brunelleschovy, Albertiho a Bramantovy? Nikdy mi nebude úplně jasno, proč se v Itálii umění zvrhlo v barok, virtuozitu, eklektismus a spuštění, v Carracciho, Quido Reniho, Berniniho, barokáře, štukatéry, frizéry a naturalisty, v ohavnosti církevní a světské a naposledy v kýč, neschopnost a nudu. Nevím vskutku, co všechno se o tom povídá; potloukal jsem se galériemi stejně neodborně jako ulicemi a našel jsem své krásné, jako by mne potkávalo dobrodružství. A když si nyní, dodatečně a s truchlými už mezerami, srovnávám v hlavě, co se mi nejvíc líbilo a co ne, zdá se mi, že přece mne něco vedlo, něco, co spojuje starokřesťanství s Giottem, archaickou antiku s plastikou třeba románskou, Etrusky s křesťanskými primitivy a ranou renesancí se zálibami mé hříšné duše. Je to... je to... něco zrovna lidového, domapečeného a primitivně svěžího; a za druhé vážná intenzita ducha, jenž soustředěně hledá věcnou a zákonitou formu pro nové představy. Buď naivní, nebo buď přísný; jako neřesti, hada a jedu jedovatého se střež rutiny, skvělosti a rozkošnického smilstva umění příliš dovedného. Buď prostý, nebo buď posedlý dokonalostí formy; je však třetí cesta, kteráž je snad ze všech nejprvnější, a to je být osobností, jež každou částičkou díla podává o sobě svědectví praniterné a jedinečné. A to je vše. Alláh jest velik. Velik jest umění.

Italské umění v tom, co má nejlepšího, dává dvojí příklad: pořád začínat; a mnoho se učit. Začínat od začátku, hledat, experimentovat, vynalézat a obnovovat, zkoušet a řešit, měřit možnosti a odvažovat se; a naopak zase učit se náramně na jiných i na sobě, potlačit neřestnou osobitost a lajdáctví originality a nestoudný nárok být sám sebou, to jsou umělecké ctnosti tohoto zázračného rozkvětu.

A tím už zavírám italskou pouť. Šel jsem tam, nestaraje se proč a za čím; proto jsem spokojen i s tím málem, co jsem si přinesl. Snad jsem si udělal ostudu mnohým svým tvrzením; často jsem nevěděl, jak to říci, a často jsem mnoho zapomněl. Psal jsem to v noci, nedbaje únavy a blech, a nikdy jsem neopomenul podívat se oknem, kde je sever. Neboť u nás, lidí, u nás je také krásné: roviny a kopce, lesy a voda a všechno možné; a třeba tam někdy bude i nesmírná hojnost obrazů a soch a divů divoucích, neboť umění jest veliké, amen.

Tiráž